

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

Cyrlometodějská teologická fakulta

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

2013

Barbora Nyklová

**Univerzita Palackého v Olomouci
Cyrilometodějská teologická fakulta**

**Katedra křesťanské výchovy
Sociální pedagogika**

Barbora Nyklová

Syndrom zavrženého rodiče

Bakalářská práce

Vedoucí práce: PhDr. Petra Potměšilová, Ph.D.

2013

*Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci
vypracovala samostatně s využitím
uvedených pramenů a literatury.*

V Olomouci dne 1. 6. 2013

.....
Podpis autora práce

PODĚKOVÁNÍ

*Děkuji vedoucí mé bakalářské práce
PhDr. Petře Potměšilové, Ph.D. za ochotu,
trpělivost a cenné rady. Také bych chtěla poděkovat
své rodině za podporu během studia.*

Obsah

OBSAH	5
ÚVOD	7
TEORETICKÉ VYMEZENÍ POJMŮ	9
1.1 RODINA	9
1.1.1 <i>Funkce rodiny ve vztahu k dítěti</i>	10
1.1.1.1 Novorozenec	11
1.1.1.2 Kojenec	12
1.1.1.3 Batole	12
1.1.1.4 Předškolní věk	13
1.1.1.5 Školní věk a prepuberta	14
1.1.2 <i>Rozpad rodiny</i>	15
1.1.3 <i>Vliv rozpadu rodiny na rodičovskou roli</i>	16
1.1.4 <i>Vliv rozvodu na dítě</i>	17
1.1.4.1 Období před rozvodem	17
1.1.4.2 Období po rozvodu	18
1.2 SYNDROM ZAVRŽENÉHO RODIČE	20
1.2.1 <i>Průběh a důsledky SZR</i>	21
1.2.1.1 SZR jako týrání	21
1.2.1.2 Narušení emocionálního vývoje dítěte	22
1.2.1.3 Narušení psychosociálního vývoje	22
1.2.2 <i>Motivy manipulujícího rodiče</i>	23
1.2.3 <i>Rozpoznání SZR</i>	24
1.2.3.1 Kampaň za degradaci zavrženého rodiče	25
1.2.3.2 Slabé, neodůvodněné či absurdní zdůvodnění degradačních snah	28
1.2.3.3 Nedostatek ambivalence	29
1.2.3.4 Fenomén nezávislého názoru	30
1.2.3.5 Reflexivní podpora programujícího rodiče v rodinném sporu	31
1.2.3.6 Nepřítomnost pocitů viny	32
1.2.3.7 Vypůjčené scénáře	32
1.2.3.8 Rozšíření nepřátelství na členy původní rodiny zavrženého rodiče	33
1.2.4 <i>Spory o existenci SZR</i>	33
1.2.5 <i>Možnosti nápravy SZR</i>	35
PRAKTICKÁ ČÁST	38
2.1 METODOLOGIE	38
2.1.1 <i>Teoretický rámec</i>	38
2.1.2 <i>Výzkumná otázka</i>	38
2.1.3 <i>Cíl průzkumu</i>	39
2.1.4 <i>Metody průzkumu</i>	39
KAZUISTIKY	40
2.2 PŘÍPADOVÁ STUDIE 1	40
2.2.1 <i>Komentář</i>	44
2.3 PŘÍPADOVÁ STUDIE 2	46
2.3.1 <i>Komentář</i>	49
2.4 PŘÍPADOVÁ STUDIE 3	50
2.4.1 <i>Komentář</i>	53

ZÁVĚR	54
ABSTRAKT	56
POUŽITÉ ZDROJE:.....	57
2.5 DOPLŇKOVÁ LITERATURA	59
SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK.....	61
SEZNAM PŘÍLOH	62
PŘÍLOHY	63

Úvod

Tato práce zpracovává jednu z forem týrání dětí, a sice syndrom zavrženého rodiče. Ačkoliv je samotný syndrom zavrženého rodiče téma poměrně široké, stále se jedná o problematiku nepříliš známou širší veřejnosti. Výzkumná část v této práci má za cíl popsat průběh syndromu na třech případových studiích.

Teoretická část ukotvuje pojem syndrom zavrženého rodiče do souvislostí s porozvodovými spory mezi rodiči o péči o děti. Nejprve je zde tedy definována rodina jako taková, její funkce především z hlediska dítěte a role obou rodičů ve výchově dítěte. Je zde zdůrazněn vliv rodičů obou pohlaví na vývoj dítěte, jakým způsobem může budoucnost dítěte ovlivnit chybějící matka nebo otec.

Dále se práce zabývá samotným syndromem zavrženého rodiče, jeho rozpoznáním, projevy, diagnostikou, i důsledkům, které syndrom u dětí způsobuje. Jsou zde popsány motivy programujícího rodiče i způsoby převzetí očerňujících scénářů samotným dítětem.

Se syndromem zavrženého rodiče je spjato jméno zakladatele tématu – R. A. Gardnera, na jehož dílo u nás navázalo několik odborníků, např. E. Bakalář, D. Novák a další. Práce čerpá především z děl těchto odborníků z praxe, ale i z několikaleté zkušenosti iniciátorky výzkumu s prací s dětmi.

V práci je zmíněn i rozkol odborně zainteresovaných odborníků ohledně vnímání syndromu zavrženého rodiče, kteří se rozdělili na tábory zastánců nebo odpůrců syndromu, popř. těch, co zastávají tzv. cestu volného průběhu. Tento nejednotný přístup k problematice způsobuje komplikace nejen v diagnostice syndromu, ale především při snaze o nápravu již navozeného syndromu.

V závěru teoretické části jsou shrnuty způsoby nápravy syndromu, na které navazuje praktická část ve formě kvalitativního průzkumu. Průzkum vychází z kazuistik představujících nejčastější modely situací, kdy se SZR objevuje.

Případové studie popisují chronologicky sled událostí, které vyústily až v SZR. Každá studie obsahuje komentář s analýzami celkových situací, a hledá možné cesty nápravy. Není cílem práce posuzovat práci zainteresovaných odborníků v kazuistikách, ovšem faktem společným pro všechny tři případy je skutečnost, že znalost problematiky je nutná s ohledem na primární i sekundární prevenci syndromu zavrženého rodiče. Informováni by měli být zajisté nejen rodiče, ale také ti, kdo mohou ovlivnit rozhodování

v opatrovnických sporech, tedy soudci, advokáti, sociální pracovníci, znalci, poradci v oblasti sociální i psychologické, mediátoři, ale také pedagogové, lékaři apod.

TEORETICKÉ VYMEZENÍ POJMŮ

Syndrom zavrženého rodiče¹ je poruchou, která se váže téměř výhradně k porozvodovým sporům o svěření dítěte do péče². Jedná se o tendence jednoho z rodičů chovat se ve vztahu k dítěti tak, aby byl narušen vztah tohoto dítěte k druhému z rodičů. Dítě je proti rodiči popouzeno takovým způsobem, že začne samo zaujímat odmítavý postoj vůči zavrhovanému rodiči. Ke vzniku SZR je tedy zapotřebí minimálně tři činitelů, kteří původně tvořili rodinu.

1.1 Rodina

Rodinu v nejužším pojetí tvoří muž, žena a dítě nebo děti. V širším pojetí je rodinou skupina osob, které jsou spojeny příbuzenským vztahem (manželským, pokrevným, adoptí, atd.) a také společným způsobem života.³ Rodina je sociálním celkem, který spojuje mezigenerační vazba, a který existuje nezávisle na kulturním prostředí a především je v tomto prostředí uznáván. Znaky rodiny jsou v závislosti na prostředí a na formách soužití variabilní.

Úlohou rodiny je plnit několik funkcí – reprodukční, výchovnou, sociálně psychologickou, emocionální, kulturní a ekonomickou.⁴ Funkčnost rodiny lze posuzovat podle několika ukazatelů. Mezi ně patří orientace rodiny z hlediska hodnot, kultury, dále samozřejmě stupeň uspokojování základních potřeb všech členů rodiny, kam lze zahrnout i zda je domácnost uspořádána tak, aby pokrývala potřeby členů rodiny. Důležitý je výchovný styl, jak jsou děti přijímány, hodnoceny, jaký je přístup rodiny ke vzdělávání, jak funguje manželská komunikace (řešení konfliktů, sdílení zájmů, emoční angažovanost na životě druhého, apod.), jaké jsou vztahy a způsoby komunikace v rámci širší rodiny a s dalšími osobami (sousedé, přátelé) a institucemi (škola, lékaři, úřady), a také pracovní

¹ Dále pod zkratkou SZR.

² BAKALÁŘ, Eduard a kol. *Rozvodová tematika a moderní psychologie*. Praha: Karolinum, 2006. 124 s. ISBN 80-246-1089-2.

³ MPSV. *Zpráva o rodině*. [online]. MPSV ČR © 2005. Poslední revize 2013 [cit. 2013-03-19]. Dostupné z: http://www.mpsv.cz/files/clanky/899/zprava_b.pdf . Path: Homepage; Ministerstvo práce a sociálních věcí; Média a veřejnost; Tiskové zprávy MPSV; Rok 2004; Tiskové zprávy (září). s. 10.

⁴ MPSV, pozn. 3, s. 213-218.

uplatnění rodičů, především z hlediska perspektivy a dlouhodobé spokojenosti v zaměstnání.

1.1.1 Funkce rodiny ve vztahu k dítěti

Rodina, jako nejstarší lidská společenská instituce, vznikla již v pradávných dobách nejen za účelem rozmnožování lidského druhu, ale především právě pro potřeby potomstva.⁵ Ochrana dítěte a jeho příprava na život byla životní nutností, nutnou podmínkou jeho přežití. Nejvhodnější formou péče se ukázalo intimní společenství ženy a muže, případně dalších blízkých lidí. Potřeba dítě chránit, vychovávat a pečovat o ně, zůstává aktuální i dnes. Nejvýznamnější potřebou dítěte stále zůstává potřeba životní jistoty, potřeba stálého, vřelého, přijímacího prostředí, které dítěti nejlépe, nejpřirozeněji, poskytne rodina. Přestože je člověk v průběhu života ovlivňován různými institucemi, lidmi, celou společností, atd., právě rodina stojí na počátku života dítěte, v jeho nejcitlivějších fázích vývoje. A právě rodina je přirozeným modelem mezilidských vztahů, který si dítě nese sebou do života, v rodině se vytváří jakési sociální dědictví.⁶

Takovéto uspokojování základních psychických potřeb v rámci rodiny neprobíhá jen směrem od rodičů k dítěti, ale i obráceně. Vztahová síť v rodině není žádným jednostranným aktem, jsou to propojené dynamické procesy. Děti svým soužitím s rodiči stejně přirozeným způsobem uspokojují potřeby svých rodičů.⁷ Těchto základních duševních potřeb, jejichž uspokojování je nutné pro předcházení psychické deprivaci, a které jsou v rámci rodiny vyplňovány oboustranně je pět⁸:

1. Potřeba přísunu podnětů zvenčí – pro co možná nejlepší fungování centrálního nervového systému dítěte je potřebná stimulace všech smyslů, přičemž není lhostejná síla, četnost ani rozmanitost podnětů.
2. Potřeba smysluplného světa – mají-li podněty svůj smysl a řád, stávají se z nich posléze poznatky, zkušenosti dítěte, tedy podstata učení se, poznávání nového.

⁵ MATĚJČEK, Zdeněk. *O rodině vlastní, nevlastní a náhradní*. Praha: Portál, 1994. 98 s. Rádcí pro rodiče a vychovatele. ISBN 80-85282-83-6. s. 15.

⁶ MATĚJČEK, pozn. 5, s. 10-16.

⁷ MATĚJČEK, pozn. 5, s. 25.

⁸ Členění základních lidských potřeb na pět skupin využívá více autorů, např. A. H. Maslow. Zde uvedeno dělení podle Z. Matějčka. Srov. : MATĚJČEK, pozn. 5, s. 25-28.

3. Potřeba životní jistoty – citové vztahy k lidem, dodávající dítěti pocit bezpečí. Bez uspokojení této potřeby se dítě stává úzkostným. Tento stav se většinou projevuje agresí nebo nadměrnou uzavřeností.
4. Potřeba vlastní společenské hodnoty – potřeba přijetí, ocenění, uznání. Vědomí této hodnoty, vlastního já, tvoří identitu dítěte, jeho sebevědomí.
5. Potřeba životní perspektivy – otevřená budoucnost, směřování od minulosti do budoucnosti, tedy na něco se těšit, o něco se snažit.⁹

V průběhu vývoje dítěte se spolu s dítětem vyvíjejí i jeho potřeby.

1.1.1.1 Novorozenec

Existuje několik základních předpokladů normálního duševního vývoje dítěte od nejčasnějšího období. Jsou to genetické předpoklady, bezproblémový průběh těhotenství a porodu a dobré podmínky postnatální, tedy péče o dítě v rodině bezprostředně po jeho narození (hygienická, kulturní, ekonomická úroveň rodiny), která zprostředkovává dítěti uspokojování biologických ale právě i psychických potřeb. Je velmi důležitý proces utváření vztahu obou rodičů k dítěti, kdy problémová interakce se u dítěte projeví již v tomto stádiu – dítě může být neklidné, lekavé, dráždivé, špatně spící nebo může docházet k obtížím v utváření návyků.

Role otce spočívá nyní především v budování nového vztahu k matce dítěte, ve smyslu pochopení její mateřské úlohy a současně v posilování vztahu k dítěti. Kladné emoce vyvěrající z péče o novorozené dítě snižují u otce riziko vzniku negativních prožitků – otec může na dítě žárlit, protože veškerý svůj čas i energii matka investuje do dítěte. Angažovanost otce na rodičovství pomáhá matce, redukuje její obavy, snižuje osamělost a celkově přispívá k pohodě matky. Kladné naladění matky je důležité právě při interakci s dítětem, kdy klidné a láskyplné zacházení s novorozencem se na něm projeví převládajícími pocity lásky, důvěry a přichylnosti. Kdežto nervózní, vystrašené nebo jinak negativní ladění matky obvykle způsobuje u dítěte zlostnost, vzpurnost nebo strach, což

⁹ Pro děti z dětských domovů je typické, že se nemají na co těšit. Klasickým příkladem je zavařování ovoce. Děti dostanou zavařeninu již hotovou, nemají možnost zažít si péči o ovoce, čekání, až dozraje, a následnou práci se zavařováním. Stejně tak našetřit si postupně peníze na dražší vysněnou věc je pro ně neznámý pocit. Srov.: MATĚJČEK, pozn. 5, s. 26.

opět vyvolá negativní reakci matky. Atmosféra v rodině je pak celkově nepříznivá a neprospívá ani dítěti, ani rodičům.¹⁰

Čačka uvádí: „...to nejlepší, co může otec pro své dítě udělat, je milovat jeho matku.“¹¹

1.1.1.2 *Kojenec*

Prvního půl roku života dítě prožívá symbiózu s matkou a postupně projevuje stále více vztah k dalším dospělým. Vykazuje v interakci značnou aktivitu. Je-li matčina senzitivnost na jemné signály dítěte nedostatečná, může docházet k blokování rozvoje motorických i verbálních schopností. Význam životní akceptace je stěžejní pro získání pocitu bezpečí a jistoty již v kojeneckém věku. Obecně platí, že „důvěřující naděje“ získaná v nejranějších měsících je základem citových vztahů po celý život. Nedostatek pocitu bezpečí vytváří podloží pro pozdější deprese a jiné duševní poruchy.¹²

Součástí emocionálního vývoje je separační úzkost, obvykle kolem osmého měsíce života dítěte. Projevuje se úzkostným lpěním na přítomnosti pečující osoby, nejčastěji matky – i při krátkodobém odloučení je dítě úzkostné a pláče.

Již v kojeneckém věku se ukazuje důležitost přítomnosti otce při výchově dítěte. Zatímco matky zajišťují dítěti především biologické a psychické potřeby, otcové jsou více akční, stimulující, volnější. Tato hravější poloha výchovného působení má podstatný podíl na rozvoji motorickém i intelektovém a současně pomáhá dítěti získat větší jistotu při kontaktu s dalšími lidmi. Ukazuje se, že stejně jako otec nemůže nahradit matku, platí to i obráceně.¹³

1.1.1.3 *Batole*

Vzhledem k úrovni vyspělosti dítěte po psychické stránce zpočátku si dítě osvojuje dovednosti jen bezděčně. Po druhém roce věku ale již dítě usiluje o sebepotvrzení vlastní

¹⁰ ČAČKA, O. *Psychologie duševního vývoje dětí a dospívajících s faktory optimalizace*. Brno: DOPLNĚK, 2000. 377 s. ISBN 80-7239-060-0. s. 28-34.

¹¹ ČAČKA, pozn. 10, s. 45

¹² ČAČKA, pozn. 10, s. 35-47.

¹³ ČAČKA, pozn. 10, s. 45.

aktivitou, dochází k rozvoji jáství. Tyto emancipační tendence současně doprovází potřeba důsledně dodržovaného řádu. Nejsou-li obě tyto protikladné potřeby (osamostatňování a řád) naplněny, může dojít k ohrožení optimálního vývoje osobnosti.

Vedle rostoucí úrovně dovedností motorických, poznávacích a citových se u dítěte začíná projevat i vlastní sebehodnocení, které odráží hodnocení dítěte ostatními. Snaha o pozitivní hodnocení je velmi významným výchovným činitelem. I zde je tedy podstatná úloha obou rodičů, protože obě pohlaví poskytují výchovné podněty odlišného charakteru. Dítě se postupně uvolňuje ze symbiotického spojení s matkou, ale stále má vysokou potřebu matčiny podpory, lásky a něžnosti. Otec poskytuje specifické podněty podněcující kognitivní vývoj a nezávislost, stimuluje tělesnou aktivitu. Z výchovného hlediska je špatně především nejednotné působení rodičů, ale také netrpělivost, netolerantnost, nedůslednost, nepřiměřená přísnost, neadekvátní nároky, ale především nedostatek projevů lásky.

Vůči batolatům vystupují s různými vzorci chování i ostatní členové rodiny. Starší sourozenci jsou zdrojem podnětů usnadňujících adaptaci nápodobou. Prarodiče pak poskytují možnost zafixovat si jiné strategie jednání, takže již toto období vývoje je významné z hlediska rozvoje prosociálního chování.¹⁴

1.1.1.4 Předškolní věk

Mezi základní podmínky zdravého vývoje dítěte v jakémkoli věku je citová pohoda mezi rodiči a dítětem. V předškolním období je však důležitější, než kdy jindy, a sice proto, že usnadňuje naplnění základního vývojového úkolu předškolního věku – identifikaci s rodičem totožného pohlaví. V tomto období anticipace rolí dítě své rodiče napodobuje bezděčně i úmyslně. Jsou zřetelně patrné projevy pohlavní diferenciaci, dítě preferuje určitý styl her, určité oděvy apod. Čačka připomíná Eriksonovu domněnku, že tyto rozdíly jsou podmíněny odlišně uzpůsobeným centrálním nervovým systémem u chlapců a dívek.¹⁵

Oba rodiče v tomto období vývoje dítěte mají svou specifickou roli. Interakce s otcem bývá dynamičtější, učí usměrňovat agresivitu, zvládat afekty. Otec je tedy

¹⁴ ČAČKA, pozn. 10, s. 48-67.

¹⁵ ČAČKA, pozn. 10, s. 86.

schvalující popř. trestající autoritou, učí respektu vůči normám a omezením. Matka zastupuje obvykle prvek ochraňující, laskavý, působí na rozvoj vztahových rolí. Orientuje se více na verbální komunikaci. Čačka připomíná: „Otec vede ke společnosti, matka k lidem!“¹⁶

V případě neúplné rodiny osamělý rodič musí zastat roli mateřskou i otcovskou. Je to pro něj velmi stresující a emočně silně náročná situace. Dětem z neúplných rodin i přes snahu pečujícího rodiče chybí některé rodičovské vlivy i přiměřené interakce. Nezřídka bývají tyto děti odmítány kolektivem vrstevníků právě pro své extrémní postoje.¹⁷

1.1.1.5 Školní věk a prepuberta

Pokud rodinná atmosféra přináší dítěti pocit štěstí, pohody a bezpečí, a to i v situacích, kdy se dítě cítí bezradné a nejisté, je snadnější výchovné ovlivňování dítěte – dítě vědomě i bezděčně napodobuje rodiče. Čím je dítě starší, tím menší vliv na něj mají jednotlivé rodinné vzory. Dítě v průběhu jeho vývoje neovlivňují jen rodiče, ale i ostatní členové rodiny, sourozenci, prarodiče, atd. Dítě zpravidla dobře rozeznává jednotlivé role všech členů rodiny a podle toho se k nim chová. Každý člen rodiny má tedy stále nezastupitelnou roli.

I ve školním věku dítěte matka zůstává jádrem citové opory dítěte. Je to matka, kdo nejvíce zasahuje do života dítěte, v pozitivním, ale někdy i negativním smyslu. Kupř. pochází-li matka z rodiny citově chladné, snaží se svůj deficit dítěti kompenzovat přehnanou péčí – dítě se pak může cítit omezováno, a může docházet k deformaci sociálních citů. Brání-li matka osamostatňování dítěte, narušuje rozvoj jeho identity následně i jeho adaptovanost.

Ve školním věku dítě již zpravidla ví, jak rozdílné postoje zaujímají jeho rodiče. Otec dítěti poskytuje jiný rádius zkušeností, a více prospívá dětské samostatnosti. Pro duševní rovnováhu dítěte je důležité, aby právě ve školním věku dokázalo přenést část důvěry z matky na otce. To se podaří ovšem jen tehdy, projevuje-li otec dostatečný dlouhodobý zájem o dítě, neklade na dítě přehnané požadavky, není přespříliš přísný apod. Otec má v očích dítěte takovou hodnotu, jakou mu přisuzuje matka. Příliš kritický přístup

¹⁶ ČAČKA, pozn. 10, s. 88.

¹⁷ ČAČKA, pozn. 10, s. 68-101.

matky k otci oslabuje vůli po identifikaci s otcem natolik, že dítě pak nevěří nikomu, ani otci, ani matce.

Dítě školního věku má tendence se identifikovat s rodičem totožného pohlaví. Chlapci tehdy získávají mužské postoje při řešení problémů, přebírání životních hodnot, profesních zálibách, ale také ve vztahu k ženám. I otec může mít na dítě negativní vliv, a to např. tehdy, klade-li na syna příliš velká očekávání. Dítě, které nedokáže tato očekávání naplnit, může mít posléze velmi narušené sebevědomí a je oslaben i jeho vztah k otci. Chlapec si pak obvykle hledá svůj životní vzor jinde.¹⁸

1.1.2 Rozpad rodiny

V České republice bylo v roce 2010 rozvedeno 50% manželství¹⁹ (v roce 2011 dokonce rovných 46,2%). Z tohoto počtu bylo v roce 2010 56% rozvedených manželství, ve kterých figurovaly nezletilé děti – tedy 27 tisíc dětí²⁰ bylo vystaveno rozvodu svých rodičů.

Přestože ve své podstatě rozvod znamená rozpad vztahu dvou lidí, ve skutečnosti se jedná o soubor na sebe navazujících právních úkonů. Svou úlohu zde kromě rozvádějících se manželů sehrávají zástupci různých institucí a orgánů – soudci, soudní znalci, pracovníci sociálních služeb, mediátoři, psychologové, atd. Tito všichni by měly být experty na svých místech, neboť právě oni mnohdy spolurozhodují o osudech a budoucnosti dětí. Institut rozvodu byl ustanoven proto, aby zlegalizoval rozchod manželů a zajistil uplatnění práv a majetkových nároků pro obě strany, a především aby byla zajištěna ta nejlepší možná péče o děti. Přesto je i dnes mnoho rozvodů, které nesplní svou funkci.²¹ Trampotová²² připomíná výzkum J. B. Kellyho z roku 2007: pouhých 30 % rozvedených rodičů²³ zvládne oddělit poraněné vztahové emoce od svých rodičovských rolí a dokáže po rozvodu spolupracovat s druhým rodičem ohledně péče o dítě. Alarmujících 20 % rozvodů

¹⁸ ČAČKA, pozn. 10, s. 158-163.

¹⁹ ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. *Rozvodovost* [online]. ČSÚ © 2012. Poslední revize 2012 [cit.2013-03-19]. Dostupné z: <http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/rozvodovost>. Path: homepage; vydáváme; pro studenty; statistické zajímavosti.

²⁰ ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. *Rozvodovost* [online]. ČSÚ © 2012. Poslední revize 2012 [cit.2013-03-19]. Dostupné z: [http://www.czso.cz/csu/2011edicniplan.nsf/t/F7003184C8/\\$File/400711a3.pdf](http://www.czso.cz/csu/2011edicniplan.nsf/t/F7003184C8/$File/400711a3.pdf). Path: homepage; vydáváme; pro studenty; statistické zajímavosti; rozvodovost; Vývoj obyvatelstva České republiky v roce 2010, kapitola III.

²¹ TRAMPOTOVÁ, Olga. Dítě jako zbraň. In: *Psychologie.cz* [online]. © 2011. Poslední revize 2013 [cit.2013-04-10]. Dostupné z: <http://psychologie.cz/dite-jako-zbran/>

²² TRAMPOTOVÁ, pozn. 21.

²³ TRAMPOTOVÁ, pozn. 21.

se pak stává předehtou k bitvě, která je předem odsouzená nemít vítěze, k bitvě znesvářených rodičů, kde se děti stávají zbraní a nástrojem moci.

1.1.3 Vliv rozpadu rodiny na rodičovskou roli

Rodiče mohou svým přístupem velmi ovlivnit dopady rozvodu na dítě. Čačka²⁴ připomíná Matějčkovu doporučení rodičům:

- uvědomovat si vnímavost dítěte (nenalhávat si, že dítě konflikt nevnímá)
- nevyhýbat se své rodičovské roli (po rozvodu již rodiče nejsou manželé, ale stále zůstávají rodiči)
- snažit se o co nejkldnější průběh rozvodu, nepokračovat v konfliktní komunikaci
- nemanipulovat dítě proti druhému rodiči
- nedopustit podplácení dítěte
- snažit se o co nejčastější styk dítěte s druhým rodičem, vybudovat vhodné podmínky
- nelhat dítěti, nezatajovat informace, fakta, nic nevnucovat
- případný vztah s novým partnerem rodiče budovat pomalu a opatrně s ohledem na dítě

Rozvod je pro všechny zúčastněné vždy nesnadnou a stresující situací, zvláště tehdy, jedná-li se o manželství s dětmi. Velkou psychickou zátěží je i pro toho z dvojice, kdo rozvod inicioval, i když pro něj znamená vysvobození z nesnesitelné situace. Rozvod vždy přináší pocit selhání, protože každý vstupuje do manželství s přesvědčením, že bude trvat po celý život. Rozvedený rodič je nucen přehodnotit svůj dosavadní život, a především význam prožitých událostí. Stojí před nutností hledání nové identity (již není partnerem, manželem), nových sociálních vztahů. Mnohdy si musí najít nové bydlení, které znamená nové prostředí, někdy i změnu zaměstnání a především musí zcela přeorganizovat péči o děti. Při rozvodu člověk přichází o osobu, která o něm věděla více, než kdokoliv jiný, přichází o jistý řád, na který byl po léta zvyklý a stává se z tohoto úhlu pohledu jiným člověkem.²⁵

Nejvíce traumatizující je rozvod tehdy, jedná-li se o vysoce konfliktní situaci, kdy se oběma manželům rozchod vymkne z rukou a již nejsou schopni spolu komunikovat

²⁴ČAČKA, pozn. 10, s. 169.

²⁵DUDOVA, Radka. *Co znamená rozvod pro ženy a co pro muže* [online]. SOU AV ČR [Sociologický ústav Akademie věd ČR] © 2005. Poslední revize 2013 [cit.2013-04-10]. Dostupné z: <http://www.soc.cas.cz/info/cz/25042/Uvod.html> . Path: homepage; po rozvodu; úvod.

slušně, bez vzájemného urážení a napadání. Jeden nebo i oba rodiče se snadno mohou dostat do tak silné psychické nepohody, že jim již nezbývá kapacita na péči o děti. Cítí se natolik psychicky vyčerpaní, že sami potřebují odbornou pomoc. Většinou si uvědomují své selhání vůči dětem, nicméně nedokážou sami ze spirály vyčerpávajících konfliktů s partnerem vykročit.

1.1.4 Vliv rozvodu na dítě

Rozpad rodiny nevzniká náhle, ale postupným vyhasínáním vztahu rodičů, obvykle se projevujícím konfliktní atmosférou se zhoršující se tendencí. Vztahy mezi rodiči, ani mezi rodiči a dětmi nebývají během rozvodu optimální a na této skutečnosti nic nezmění ani fakt, že rodiče své neshody neřeší za přítomnosti dětí. Rozvodem rodičů končí sice manželství, ne však jejich rodičovská úloha.

1.1.4.1 Období před rozvodem

Rozvod rodičů vyvolává u dítěte pocit ohrožení, úzkosti a napětí. Matějček říká, že dochází ke generalizované ztrátě jistoty.²⁶ Vztah k oběma rodičům doznává změn, dítě je žárlivější vlivem ztráty jistoty, vyžaduje více pozornosti především od matky, přestože oba rodiče se nacházejí ve stresující situaci a mají potíže i s běžným fungováním provozu domácnosti.

Odstěhuje-li se jeden z rodičů z domácnosti, jeho nepřítomnost je návštěvami kompenzována nedostatečně. Chybí dítěti v konkrétních situacích, tehdy, když jej dítě potřebuje, společné zážitky ubývají. Chybějící rodič přestává být součástí identity, často je dítětem idealizován nebo demonizován. Vzor mužské role schází dětem obou pohlaví – i dívky se ve výhradní péči matky vyvíjejí jinak. Nechovají se ve vztahu k mužům přiměřeně, bývají asertivnější a dominantnější.

Pro samotné dítě je rozvod rodičů silně zátěžová situace, jejímž důsledkem je neurotická reakce. Dítě se cítí zahanbeně, nezřídka obviňuje z rozchodu rodičů samo sebe: „Tatínek odchází, protože nejsem moc hodný.“ Neustálé napětí vyvolává u dítěte zhoršenou schopnost koncentrace, zhorší se školní prospěch, zvýší se citlivost, dráždivost.

²⁶ ČAČKA, pozn. 10, s. 167.

Děti se stávají až přecitlivělými, nervózními. Chlapci se uchylují k agresi a k provokacím, dívky se obvykle stáhnou do sebe²⁷.

Čačka v souvislosti s rozpadem rodiny připomíná Gardnerův termín dvojjádrová rodina. Jedná se o doporučení změnit stav *zaniklá rodina* (destrukce) na stav budování nové *dvojjádrové rodiny* (konstrukce nových vztahů). Tento přístup je šetrnější ke všem členům rozpadlé rodiny, ulehčuje přizpůsobení nové situaci a snižuje stresovost rozvodu. Dítě není vychovááno jedním rodičem, ale plynule a volně se pohybuje mezi dvěma rovnocennými rodinami.²⁸

1.1.4.2 Období po rozvodu

Rozvod rodičů zanechává nepříznivé dopady na dítěti v každém věku. Reakce dětí je závislá na pohlaví dítěte, vyspělosti, počtu sourozenců a především na pořadí mezi sourozenci, na socioekonomické situaci rodiny, ale velmi důležitá je délka a charakter rozvodu, jaké rodiče zaujmají během rozvratu a po něm postoje, jak se rodiče sami se situací vyrovnávají, jakým způsobem se ujímají svých nově utvářených rolí.

Čačka poukazuje na šest psychologických momentů podle Wallersteina, kterými musí projít děti při rozvodu rodičů²⁹:

1. Přijmout skutečnost, že rodiče se rozvedli
2. Vyrovnat se s konfliktem mezi rodiči a vytěsnit jej do té míry, že je dítě schopno běžných aktivit
3. Srovnat se s tíživostí a bolestivostí situace
4. Odpoutat se od zloby a sebeobviňování
5. Odpustit svým rodičům
6. Dosáhnout takové hranice vztahů, která je reálná.

Dopady rozvodu na dítě podle věku zpracovává Čačka³⁰ podle Wallersteinova rozdělení:

²⁷ ČAČKA, pozn. 10, s. 167-169.

²⁸ ČAČKA, pozn. 10, s. 168.

²⁹ ČAČKA, pozn. 10, s. 169.

³⁰ ČAČKA, pozn. 10, s. 168.

0 až 2 roky:

prenatální vývoj – vysoký stres matky v době těhotenství může způsobit řadu problémů, dítěti hrozí předčasný porod, nízká porodní hmotnost, potíže se sexuální identitou, opožděný mentální vývoj.

Děti do dvou let - nejmenší děti zasahuje rozvodové trauma nejméně a příznaky i brzy odezní.

3 až 5 let:

pro předškolní děti je rozpad rodiny obzvláště citelný. U dítěte mohou nastat poruchy chování, regrese, agresivita, separační úzkost, náhlé změny nálad. Dysfunkční chování přetrvává déle obvykle u chlapců.

6 až 11 let:

právě v tomto věku dochází k osvojování postojů a vzorů vztahových rolí, děti si tedy při rozvodu upevní narušené a konfliktní formy partnerské komunikace, přebírají nevhodné způsoby řešení sporů. U dítěte se projevují psychosomatické poruchy, deprese, hněvivost, zlostné nálady, pocity viny a studu, agresivita, zhoršení prospěchu ve škole.

12 až 18 let:

komunikační vzorce si dítě přenáší do dospělosti, dochází k mezigeneračnímu přenosu modelů řešení partnerských nesouladů – děti z rozvedených manželství se častěji rozvádějí. Pro děti v tomto věku je po rozvodu rodičů typická nejistota, osamělost, deprese, nízké sebevědomí, školní selhání, delikvence, různé typy závislostí, sexuální promiskuita.

Zda dítě bude vystaveno všem rizikům vyplývajícím z rozvodu, záleží vždy na jeho rodičích. Za ideálního stavu rodiče oznámí rozvod dítěti společně šetrným způsobem s ohledem na stupeň chápání dítěte. Následně udržují oba rodiče kontakt s dítětem a mezi sebou komunikují zásadně slušnou formou, aniž by jeden druhého jakkoliv urážel, zesměšňoval nebo napadal. Dítě by nemělo být vtaženo do hádek rodičů, ani využíváno jako zbraň proti druhému rodiči. Bohužel mnohdy rozvod neprobíhá tak, aby na dítěti zanechal co nejméně negativních následků. Jedním z fatálních důsledků nezvládnutého rozvo je syndrom zavrženého rodiče.

1.2 Syndrom zavrženého rodiče

Americký profesor R. A. Gardner³¹, dětský psychiatr, ve své praxi vyzoroval celou sadu příznaků, které mají společné děti, jež prošly programováním jednoho rodiče proti druhému. V roce 1985³² tak poprvé definoval syndrom zavrženého rodiče – Parental Alienation Syndrome, zkr. PAS, ve smyslu dětské poruchy. Popisuje SZR jako stav, kdy se dítě odklání od svých předchozích zkušeností s rodiči a přechází do jakéhosi šablonovitého černo-bílého vidění: jeden z rodičů (manipulující) je bezchybný a ideální, zatímco ten druhý je ztělesněné zlo bez jakýchkoliv kladů.³³

U nás se problematice SZR věnuje odborník na porozvodové spory o děti PhDr. Eduard Bakalář, CSc³⁴. Sám na toto téma vydal několik publikací a přeložil i zásadní Gardnerova díla.

SZR v dítěti vypěstuje, vědomě nebo nevědomky, programující rodič. Tento o zavrhaném rodiči říká, že vše, co s ním souvisí, je nedobré, špatné nebo i nebezpečné. Mluví buď bezprostředně s dítětem, nebo v přítomnosti dítěte, a tyto informace jsou vždy citově podbarveny a v širokém záběru – špatné je nejen vše v současnosti, co se zavrhaného rodiče týká, ale i veškerá jeho minulost, včetně např. členů jeho širší rodiny. I budoucnost by byla ideální, kdyby tento rodič v životě programujícího rodiče a dítěte vůbec nefiguroval. Popouzení má charakter citového vydírání, manipulující rodič dávkuje projevy svých citů vůči dítěti podle toho, jak dítě přijímá tuto indoktrinaci.

Sám Gardner³⁵ definuje SZR jako poruchu vznikající v kontextu se soudními spory o svěření dítěte do péče. Projevuje se v první řadě především neopodstatněným očerňováním jednoho rodiče druhým. Jedná se o kombinaci manipulování dítěte rodičem, ale také vlastního přispění dítěte k démonizování rodiče. Je velmi důležité odlišit případy,

³¹ GARDNER, Richard A. *Syndrom zavrženého rodiče*. 1. čes. vyd. Přel. BAKALÁŘ, E. Praha: MPSV v nakl. JAN, 1996. 102 s. ISBN 80-855-2922-X.

³² BAKALÁŘ, pozn. 2.

³³ BAKALÁŘ, Eduard, NOVÁK, Daniel. Úvodem. In: *Syndrom zavrženého rodiče v České republice* [online]. Spravedlnost dětem [© 2009?]. Poslední revize 2013 [cit.2013-03-19]. Dostupné z: <http://www.iustin.cz/art.asp?art=136>

³⁴ BAKALÁŘ, Eduard. *Průvodce otcovstvím aneb bez otce se nedá (dobře) žít*. Praha: Vyšehrad, 2002. 216 s. ISBN 80-7021-605-0. s. 110.

³⁵ GARDNER, pozn. 31.

kdy je odpor dítěte k rodiči oprávněný – kdy je dítě tímto rodičem zneužíváno, týráno, nebo zanedbáváno – tehdy se nejedná o SZR.³⁶

1.2.1 Průběh a důsledky SZR

Diagnóza SZR je možná při přítomnosti souboru symptomů u dítěte, není tedy určující pouze snaha zavrhujeícího rodiče. Tyto snahy totiž nebývají mnohdy úspěšné, ani při velké vytrvalosti manipulujícího rodiče. Důvodem neúspěchu je již existující zdravý a silný vztah mezi dítětem a očerňujícím rodičem³⁷ - dítě v tomto případě SZR odolává.

1.2.1.1 SZR jako týrání

Navození SZR je způsobem citového týrání, jeho příznaky mohou stejně jako u fyzického nebo sexuálního zneužívání poškodit dítě na celý život. Oslabení nebo zničení vztahu s jedním rodičem může být také nevratné. R. A. Gardner³⁸ uvádí, že v určitém smyslu, může být pro dítě více traumatizující přítomnost SZR než smrt zavrženého rodiče. Zemře-li rodič, dítě samovolně vytěsni negativní prožitky a zůstanou jen láskyplné, krásné vzpomínky (samozřejmě za předpokladu, že se jednalo o zdravý, pevný vztah mezi rodičem a dítětem). V případě SZR dochází rovněž k přerušení pouta, ale zároveň jsou přítomny dva rozdíly:

1. Ačkoliv je rodič naživu a potenciálně dostupný, dítěti je vetknuto přesvědčení, že je nebezpečný – nejlepší řešení z pohledu dítěte je tedy zapuzení zlého rodiče.
2. Nenávistné a zlostné myšlenky vytlačují kladné emoce, lásku a náklonnost.

Jedná se o vysoce patologické vzorce, které jsou do dítěte vtiskovány od útlého věku. Milující a láskyplné pocity vůči rodiči jsou podstatným prvkem psychického zdraví. Nekončící nenávist vůči rodiči ale může být příčinou psychické nepohody člověka i v dospělosti a obvykle se dostaví potíže v navazování vztahů po celý život.³⁹

³⁶ GARDNER, Richard A. *Terapeutické intervence u dětí se syndromem zavržení rodiče*. Přel. J. HAUSMANN, D. BREJLOVÁ, A. HNÍDKOVÁ. Praha: Triton, 2010. 428 s. ISBN 978-80-7387-365-3. s. 27.

³⁷ GARDNER, pozn. 36, s. 28.

³⁸ GARDNER, pozn. 36, s. 28-29.

³⁹ GARDNER, pozn. 36, s. 28-29.

Důsledkem SZR je pro dítě ztráta všeho souvisejícího s druhým rodičem. Tedy nejde jen o hmotné statky, ale o výchovné působení, nepřítomnost vzoru rodiče daného pohlaví, účast na životě dítěte v různých fázích a situacích, kdy má rodič příležitost předat dítěti své postoje a hodnoty. Zavržený rodič by se ovšem rád zapojil do výchovy dítěte, ale jeho zájem o dítě je ignorován, a to přesto, že je k výživě i výchově svého dítěte povinován ze zákona.⁴⁰

1.2.1.2 Narušení emocionálního vývoje dítěte

U dítěte také dochází k deformaci emocionálního vývoje.⁴¹ Původně přirozeně pozitivní emoce vůči druhému rodiči je nuceno potlačovat až přeměňovat na negativní. Jakékoliv potlačování emocí ale zpravidla vede k propuknutí různých psychopatologických poruch. Dítě je naváděno nechávat volný průběh negativním a nenávisným emocím, navíc zcela bez výčitek. Argumenty k projevům negativních emocí vůči zavrhovanému rodiči jsou nepodložené nebo zcela absurdní. Dítě tak zcela ztrácí obraz opravdových hodnot, přebírá deformovaný vzor programujícího rodiče. Schází možnost sebereflexe, dítěti je vštěpována jako vhodná jediná možná reakce – vždy negativní - na jakékoliv (špatné, ale i dobré) chování druhého rodiče.

Sebedůvěra dítěte je podstatným způsobem narušena, je mu vštěpováno, že jeden jeho rodič je velmi špatný. Znamená to pro dítě, že pochází ze špatného rodu, ze špatné krve, ono samo je závadné, je nakaženo vším negativním, co pochází od zavrhovaného rodiče. Toto přesvědčení zasahuje citelně do sebepojetí a sebehodnocení dítěte.

1.2.1.3 Narušení psychosociálního vývoje

Také v oblasti psychosociálního vývoje dítěte dochází k neblahému vlivu a deformačním procesům na dítě. Dítě přichází o tolik důležitý vzor a model k přijetí vlastní identity, k přijetí své sexuální role, chybí genderová předloha, podle níž si dítě v dospělosti vybírá partnera, a schází tolik důležité komunikační vzory ve vztahu žena – muž. Je-li dítě opačného pohlaví než zavrhovaný rodič, může dojít k až patologickému postoji k opačnému pohlaví.

⁴⁰ *Zákon o rodině* č. 94/1963 Sb. novelizován zákonem č. 401/2012 Sb. [online]. ČR © 2012. Poslední revize 2012 [cit.2013-03-19]. Dostupné z: http://www.mpsv.cz/files/clanky/7262/Zakon_o_rodine.pdf

⁴¹ BAKALÁŘ, NOVÁK, pozn. 33.

Dítě má podstatným způsobem narušen vztah k autoritám, má sníženou schopnost sociální diferenciacie. Může např. chovat zášť ke všem učitelkám – ženám (je-li zavrženým rodičem matka), aniž by dokázalo definovat důvod, ale s učiteli muži nemusí mít žádné problémy. Může ale také dojít k úplnému neuznávání jakýchkoliv autorit, protože v dítěti je pěstován nenávistný postoj k jednomu z rodičů, tedy k osobě, která má mít u dítěte autoritu legitimní. Model nepřátelství je v dítěti zakořeněn natolik, že si přisvojí takový způsob chování ke všem lidem, kteří vůči dítěti projeví sebemenší nevěli libovolného původu. Dítěti je zcela neznámá možnost slušné dohody mezi dvěma znesvářenými stranami, nezažije model komunikace, kde v případě konfrontace dojde ke kompromisu.

Nejtragičtější na SZR je fakt, že dítě je naváděno k bezdůvodné nenávisti vůči jedné z osob, které jsou mu nejbližší, vůči rodiči, který své dítě miluje. Navíc toto programování svým principem rozšiřuje nenávistný postoj dítěte na všechny členy širší rodiny, příbuzné s druhým rodičem. Dítě tak přichází o babičku s dědou a další příbuzné, což ovšem znamená, že přijde i o polovinu informací o svém původu, nemá možnost spoluúčasti na životě své širší rodiny, neví nic o způsobu života svých předků, o co se zajímali, v čem vynikli, apod. Buď jsou dítěti informace o rodině zavrženého rodiče upřeny zcela, nebo si je vědomo faktu, že po těchto genealogických informacích pátrat nemá.

Dítě zcela přirozeně miluje oba své rodiče, avšak při SZR prochází hlubokým ovlivňováním, které jej celoživotně poznamenává. Jádro osobnosti dítěte je deformované do té míry, až dojde k vytvoření nepravé, falešné identity, a dítě pak vyrůstá v nesouladu se sebou samým.

1.2.2 *Motivy manipulujícího rodiče*

Manipulující rodič je motivován zápornými stránkami své povahy, převažuje motiv pomsty, touhy po moci, po potrestání, nenávist až agrese. Pravidelně se objevují pochybné motivy – potřeba svěst veškeré potíže i vlastní selhání na jednoho vnějšího nepřítele, a také snaha o výhradní vliv na vývoj a výchovu dítěte. V rámci tohoto „vlastnictví“ dítěte nejsou pak tolerovány žádné, byť legitimní, snahy druhého rodiče o spoluúčast na životě dítěte.⁴²

⁴² BAKALÁŘ, NOVÁK, pozn. 33.

Bakalář⁴³ vyjmenovává i několik dalších motivů, např. motiv „ochrany“ dítěte, kde zklamaný rodič přehodnotí svůj původně láskyplný postoj k partnerovi. Najednou se z milované osoby stane bezohledný, sobecký manipulát, násilník, atd. Zavrhuující rodič je natolik pohlcen nenávisť k partnerovi, že sám sebe přesvědčuje o jeho špatných vlastnostech, před kterými musí dítě „ochránit“.

Dalším motivem může být bezpečnost. Programující rodič má obavy, že by dítě mohlo prozradit svému druhému rodiči nežádoucí informace, především o nekalých praktikách (daňové úniky, úplatky, nelegální výdělek) ale i o hádkách s novým partnerem.

Motiv preventivně praktický má pomoci manipulujícímu rodiči demonstrovat, že vztah mezi rodiči je nadobro ukončen. Naopak, pokud by kontakty s druhým rodičem probíhaly hladce, mohlo by to vést, podle mínění zavrhuujícího rodiče, k domněnce, že manželství lze obnovit.

Transcendence je dalším motivem. Rodič je veden touhou pokračovat svůj život v dětech, přičemž tato touha je patologicky překroucena na snahu o výhradní právo na ovlivňování dítěte, vyloučit z budoucnosti dítěte vliv druhého rodiče.

Snadno čitelným motivem je obava ze ztráty dítěte. Rodič má strach, že až bude dítě starší, odejde k druhému z rodičů.

Společným rysem programujících rodičů je jejich zaujetí nutkavou potřebou jakkoliv ublížit partnerovi, že nevidí destruktivní vliv svého jednání na dítě.

1.2.3 Rozpoznání SZR

Gardner⁴⁴ při své praxi podle intenzity průběhu syndromu rozlišil jeho tři typy⁴⁵ (viz **Chyba! Nenalezen zdroj odkazů.**) – mírný, střední a těžký. Především pak vyjmenoval osm kritérií, jejichž splnění podmiňuje diagnostiku SZR.

⁴³ BAKALÁŘ, pozn. 2, s. 45-47.

⁴⁴ GARDNER, pozn. 31.

⁴⁵ BAKALÁŘ, Eduard. *Syndrom zavrženého rodiče* [online]. Spravedlnost dětem [© 2002?]. Poslední revize 2013 [cit.2013-03-19]. Dostupné z: <http://www.iustin.cz/art.asp?art=138>

1.2.3.1 Kampaň za degradaci zavrženého rodiče

Typický je projev nápadně silné nenávisti dítěte vůči druhému rodiči. Při pohovoru se sociálním pracovníkem (psychologem, lékařem, atd.) dítě vyjmenovává, čeho všeho negativního se jeho rodič dopustil a dopouští. Z projevu dítěte je ale zjevné, že některá obvinění pochází od programujícího rodiče, dítě používá obraty netypické pro jeho věk a rovněž myšlenkové konstrukty odpovídají dospělému uvažování. Tato převzatá obvinění si dítě doplňuje vlastními negativními zkušenostmi, přičemž ty pozitivní vytěšňuje nebo potlačuje. Návist tedy není opravdová, dítě se „pouze“ staví do pozice nenávidějícího, protože kladné emoce nesmí projevit před zavrhujícím rodičem.

Scénář očerňování má vždy dvě složky – manipulaci odcizujícím rodičem, ale také vlastní aktivní přispění dítěte. Přítomnost obou těchto složek teprve zakládá k opodstatnění určení diagnózy SZR.

Dítě v sobě dále rozvíjí programování rodiče a přidává si skutečnosti, které v původní verzi manipulujícího rodiče schází. Mnohdy bývají tyto přimyšlené skutečnosti absurdní a zcela nepravděpodobné, což napovídá tomu, že jsou falešné. Následující rozhovor terapeuta a sedmiletého chlapce je příkladem falešného negativního scénáře:

Terapeut: „Je mi moc líto, že vám zemřel dědeček.“

Chlapec: „Víte, že neumřel jenom tak? Táta ho zavraždil!“

Terapeut: „Dědečka zavraždil tvůj otec?!“

Chlapec: „Ano.“

Terapeut: „Slyšel jsem, že dědeček zemřel v nemocnici stářím.“

Chlapec: „Ne, zavraždil ho táta.“

Terapeut: „Jak se to stalo?“

Chlapec: „V noci tajně vlezl do nemocnice, a když doktoři spali, dědečka zabil.“

Terapeut: „Jak to víš?“

Chlapec: „Vím to.“

Terapeut: „Někdo ti to říkal?“

Chlapec: „Ne, prostě to vím.“

Terapeut – k chlapcově přítomné matce: „Co si o tom myslíte?“

Matka: „Víte, já si nemyslím, že manžel svého otce zabil, ale on je takový darebák, že by mě to ani moc nepřekvapilo.“⁴⁶

Matka svého manžela sice nenáviděla, ale ani ona nevěřila, že by byl schopen zavraždit svého otce, tak alespoň dítě podpořila posunutím hranice pravdy.

Děti stížené SZR se k těmto falešným negativním scénářům uchylují pod působením následujících psychodynamických faktorů:⁴⁷

- Vytváření reakcí

V kontextu SZR lze považovat nenávisť dítěte vůči rodiči spíše za projev hluboké lásky, zvláště tehdy, když nelze najít opravdový důvod opravňující dítě útočit na rodiče. Pokud by totiž dítě rodiče skutečně zavrholo, pravděpodobně by na něj vůbec nemyslelo. Pravdou ale je, že se dítě ve své mysli rodičem stále zabývá, přestože v negativních významech. Gardner zde připomíná zlidovělou moudrost – „opakem lásky není nenávisť, nýbrž lhostejnost“⁴⁸. I když dítě navenek projevuje nenávisť, pořád touží po náklonnosti rodiče – svou touhu prozrazuje ve sděleních, jako např.: „Nenávidím ho! Svou přítelkyni má radši než mě!“⁴⁹

Dítě vyjadřuje svou lásku k zavrhovanému rodiči ve formě nenávisť především ze strachu před ztrátou náklonnosti zavrhujičího rodiče. Dítě má obavy, že bude programujícím rodičem trestáno odnětím lásky, pokud by projevilo sympatie vůči zavrhovanému rodiči.

- Identifikace s agresorem

K identifikaci s agresorem dochází tehdy, když se jedinec ocitne v pozici slabšího a cítí se ohrožen někým mocnějším, silnějším. Situaci řeší slabší jedinec přijetím některých vlastností silnějšiho, čímž si kompenzuje své pocity nejistoty a zranitelnosti. Dítě se přidá raději na stranu rodiče, který neustále útočí a ponižuje druhého rodiče, aby se samo nestalo také terčem nenávisť. Gardner vyjmenovává⁵⁰ několik principů mechanismu myšlení dítěte:

- Když nemůžeš nad nepřítelem vyhrát, přidej se k němu.

⁴⁶ GARDNER, pozn. 36, s. 126-127.

⁴⁷ GARDNER, pozn. 36, s. 128.

⁴⁸ GARDNER, pozn. 36, s. 128.

⁴⁹ GARDNER, pozn. 36, s. 128.

⁵⁰ GARDNER, pozn. 36, s. 130

- Ať se stane obětí kdokoliv, hlavně když já budu ušetřen.
- Když se nepřidám, dopadnu stejně jako předešlá oběť (zde je myšlen zavržený rodič).

Dítě začne aktivně spolupracovat na zavržení rodiče i tehdy, bylo-li svědkem potrestání svého sourozence za to, že projevil náklonnost „nesprávnému“ rodiči.

- Identifikace s idealizovanou osobou

V identifikaci s idealizovanou osobou lze nalézt společné znaky s identifikací s agresorem. Dlouhodobě pomlouvaný a zavrhovaný rodič je posléze vnímán dítětem jako zlý, bezcharakterní člověk. Dítě proto přejde na stranu hodnějšího rodiče a přijme jej za svůj vzor. Špatný vzor zavrženého rodiče odmítá.

Zavrhuující rodič při programování dítěte sám sebe značně idealizuje a odvádí pozornost od svých nedostatků upozorňováním na chyby druhého rodiče. Dítě touží být stejně dokonalé, jako jeho rodič, a to až do té míry, že může dojít k psychologickému splynutí, častému u SZR. Dítě a manipulující rodič si vytvoří tak symbiotický vztah, kde oba dva reagují jako jeden – kritizování jednoho, je chápáno jako kritika obou. Dítě je nadměrně závislé na svém hyperprotektivním rodiči. Dochází k hlubokému prohlubování SZR, dítě přehnaně reaguje na jakoukoliv kritiku zavrhováním rodičem na adresu programujícího rodiče a zvyšuje svou nenávist vůči zapuzenému rodiči.⁵¹

- Ventilování hostility⁵²

SZR je pro dítě prostředkem k vybíjení nahromaděného vzteku za souhlasu programujícího rodiče. V běžném životě je dítě vedeno k potlačení, vytěsnění nebo usměrnění vzteku – v některých situacích může dojít i k patologickým způsobům ventilace vzteku. V případě SZR jsou tyto agresivně laděné emoce vybíjeny na zavrženém rodiči – dítě rodiče nenávidí za to, že od něj odešel, opustil rodinu, také za to, že dochází k finančnímu strádání vinou rozvodových sporů. Nenávidí jej za to, že si přivedl do života nového partnera a také za to, že oba rodiče mají najednou na dítě méně času a energie (jsou

⁵¹ GARDNER, pozn. 36, s. 132.

⁵² *Hostilita* = nepřátelství, sklon k agresivitě, tendence ubližovat a škodit jiným. Srov. NEŠPOR, Karel., SCHEANCOVÁ, A. Hostilita jako rizikový faktor řady onemocnění a možnosti jejího ovlivnění. *Česká a slovenská psychiatrie* [online]. © 2009, 105(1). [cit.2013-03-19]. ISSN 1212-0383. Dostupné z: http://www.cspychiatr.cz/dwnld/CSP_2009_1_38_40.pdf . s. 38.

vyčerpání potížemi souvisejícími s rozvodem). SZR zde funguje jako efektivní ventilátor vzteku.⁵³

- Moc

Výše uvedené ventilování vzteku vyvolává v dítěti pocit síly a moci. Dítě si je jisté ochranou programujícího rodiče, a neváhá projevit svou zlost vůči zavrhanému rodiči jakýmkoliv způsoby – vulgárními výrazy i tělesnými útoky. Vymezuje se proti běžným požadavkům zavrhaného rodiče, např. „Nemusím Tě vůbec poslouchat!“, nebo „Ty mi nemáš co poroučet!“.

Samostatnou kapitolou je zneužívání pomoci policie nebo sociálního pracovníka. Zavržený rodič správně tuší, že jakýkoliv jeho pokus o výchovný zásah při nevhodném chování dítěte, nebo dokonce pokus o tělesný trest vůči dítěti, bude oznámen na policii, popřípadě sociálním pracovníkům. Dítě si je vědomo absolutní moci nad zavrhaným rodičem, neboť jakýkoliv zásah policie by s největší pravděpodobností znamenal pro zapuzeného rodiče soudně nařízené omezení styku s dítětem. Dítě bývá velmi dobře poučeno manipulujícím rodičem, že vlastně jakékoliv výchovné působení rodiče lze klasifikovat jako nepřiměřené nebo obtěžující. Přichází na návštěvy k zavrhanému rodiči vybaveno telefonním kontaktem na sociální odbor nebo různé tísňové linky: „Maminka říkala, že jestli se mě dotkneš, mám hned volat policii“.⁵⁴

1.2.3.2 *Slabé, neodůvodněné či absurdní zdůvodnění degradačních snah*

Argumenty dítěte, kterými vysvětluje svůj negativní postoj k zavrhanému rodiči, jsou vždy slabé nebo zcela nesmyslné. Např. nechuť k návštěvě otce dítě vysvětluje tím, že se jej otec ptá, jak se mu daří ve škole nebo jak se mu líbila právě přečtená kniha. Většinou se jedná o triviální záležitosti, na které běžně dítě rychle zapomene, např. „Pořád jsem mu musela něco podávat.“, „Pořád mi říkala, ať neskáču lidem do řeči.“, „Zakazuje nám běhat po bytě.“ apod.⁵⁵ Přesvědčivější důvody tyto děti nedokážou uvést. Zavrhuje rodič však s dítětem vždy souhlasí, a považuje uvedené důvody za dostatečné.

⁵³ GARDNER, pozn. 36, s. 133.

⁵⁴ GARDNER, pozn. 36, s. 134.

⁵⁵ GARDNER, pozn. 36, s. 158.

Tato absurdní ospravedlnění děti vymýšlí proto, aby se zalíbily zavrhujícímu rodiči a potěšily jej, současně ale jejich kognitivní schopnosti samozřejmě odpovídají věku, proto si neuvědomují nesmyslnost důvodů. Např. převádějí pěkné a veselé zážitky v nepříjemné: otec se synem si hráli s plastovými meči, šermovali se. Syn poté uvedl, že jej otec záměrně bodal a chtěl mu vypíchnout oči.⁵⁶

Zavrhující rodič absurdní očerňování nepovažuje za něco nepatřičného. Argumenty, které jsou nejspíše vyvratitelné, sám zavrhne, nebo si jich nevšímá (výběrová nepozornost⁵⁷) a do popředí pozornosti staví důvody nejméně pochybné. Ovšem neschopnost poskytnout přesvědčivější důvody pro vytěsnění zavrhovaného rodiče ze života dítěte je typická právě pro SZR.

1.2.3.3 *Nedostatek ambivalence*⁵⁸

Děti obvykle dokážou uvést o svých rodičích různé charakteristiky, kladné i záporné (např. „máma je fajn, ale někdy je moc přísná“⁵⁹). Děti se SZR mají však vypěstované rozdělení rodičů takto: programující rodič má pouze kladné rysy a zavrhovaný rodič výhradně záporné. I když zavrhovaný rodič o dítě celá léta oddaně pečoval a vytvořil si s dítětem silný vztah, náhle při propuknutí SZR veškeré hezké zážitky se zavrhovaným rodičem pro dítě zanikají takřka přes noc. Naopak manipulující rodič je idealizován a dítě trvá na tom, že by tento rodič nikdy neudělal nic zlého. Např. dítě říká, že otec na něj pořád křičí, ale matka nekřičí nikdy.⁶⁰ Typická je racionalizace dětí ohledně minulých zážitků se zavrženým rodičem (např. „na fotce se usmívám, protože táta mě k úsměvu nutil“⁶¹).

Chybějící ambivalence u dětí navozuje dojem jisté symetrie, která je pro děti velmi přitažlivá. Je důležitá proto, že zmírňuje nesoulad a zmatek z okolního světa (proto je v pohádkách tak jasné rozdělení na kladné a zlé hrdiny). Při SZR je zavrhující rodič

⁵⁶ GARDNER, pozn. 36, s. 159.

⁵⁷ GARDNER, pozn. 36, s. 165.

⁵⁸ Ambivalence - zde ve smyslu schopnosti vidět u rodiče jeho klady i záporny současně; existence protichůdných citů vůči jedné osobě: Srov.: KLINIKA ADIKTOLOGIE. *Práce s ambivalencí v poradenském procesu* [online]. KA©2006. Poslední revize 2013 [cit.2013-03-19]. Dostupné z: <http://www.adiktologie.cz/cz/articles/detail/71/644/>

⁵⁹ BAKALÁŘ, pozn. 45.

⁶⁰ GARDNER, pozn. 36, s.173.

⁶¹ BAKALÁŘ, pozn. 45.

považován za skutečného rodiče, toho hodného, a zavrhovaný rodič je zlým podvodníkem – hovoří o rodičovských citech, ale přitom lže.⁶²

1.2.3.4 Fenomén nezávislého názoru

Každé dítě do určitého věku běžně přejímá názorové vzory svých rodičů, nebo osob, na kterých je závislé, se kterými tráví ponejvíce svůj čas. Stejně je to i u dětí se SZR, kde si dítě osvojí negativní pocity programujícího rodiče proti zavrhovanému, avšak zároveň je přesvědčeno, že k tomuto zápornému postoji dospělo samo. Nepravdy, které jsou mu vsugerovány, pak dále samo rozvíjí⁶³. Manipulující rodič dítě vědomě či nevědomě totiž programuje i zde: "Dítě, po tom všem, co vidělo, si samo vytvořilo názor, do toho mu nijak nemluvím"⁶⁴ - to je častá pochvala za „vlastní“ úsudek dítěte, kterou je dítě utvrzeno v tom, že tento úsudek je správný a nezávisle vytvořený. Zavrhuující rodič svým opakovaným popíráním svého podílu na odmítání zavrhovaného rodiče dítětem podporuje blud dítěte o „vlastním“ názoru.

Toto popírání probíhá především před dalšími dospělými osobami za přítomnosti dětí, takže v dítěti je probouzeno zdání, že se vlastně zavrhuující rodič snaží o podporování dobrého vztahu mezi dítětem a zavrhovaným rodičem. Průběh takového programování je zhruba následující (typický rozhovor programující matky s např. osmiletým synem)⁶⁵:

Matka: „Pavle, teď mi, prosím, pověz pravdu. Skutečně chceš jet k tátovi?“

Syn: mlčí

Matka: „No tak, Pavle, mně přece můžeš říct pravdu. Chceš jet k tátovi nebo ne?“

Syn: mlčí

Matka zvýšeným hlasem: „Pavle, mě se přece nemusíš bát, víš, že tě miluji, víc, než cokoli jiného na světě. Jen mi teď řekni, jak to je. Chceš nebo nechceš vidět tátu?“

Nemusíš se bát říct, že ho nechceš vidět. Teď je důležité, abys řekl, jak to cítíš.

Syn: mlčí

⁶² GARDNER, pozn. 36, s. 174.

⁶³ PAVLÁT, Josef, JANOTOVÁ, D. Syndrom zavrženého rodiče. *Česká a slovenská psychiatrie* [online]. ©2006, 102(1). [cit.2013-03-19]. ISSN 1212-0383. Dostupné z: http://www.cspsychiatr.cz/dwnld/CSP_2006_1_7_12.pdf

⁶⁴ BAKALÁŘ, pozn. 45.

⁶⁵ GARDNER, pozn. 36, s. 185-186.

Matka naléhavě: „Pavle, i kdybych měla jít třeba k soudu, abys už nemusel chodit k tátovi, udělám to, ochráním tě. Ale musíš mi to říct. Nemusíš se bát, ať řekneš cokoliv. Chceš chodit k tátovi?

Syn: potichu zamumlá „Nechci.“

Matka: Vidíte? Nechce jít k otci sám od sebe, nic mu nenamlouvám. Že, Pavle, je to tvůj vlastní názor, vid’?

Syn: „Ano, je to můj vlastní názor.“⁶⁶

Pokud probíhá podobný rozhovor častěji, dítě skutečně uvěří, že nevidat se s otcem, je opravdu jeho nápad. Ve skutečnosti ale neexistuje žádný důvod, proč by dítě nemělo chtít vidat se s oběma rodiči (pokud se nejedná o týrané dítě). Dítě zcela přirozeně má kladný vztah k oběma rodičům, nenávistný postoj získá pouze zásahem zvenčí.⁶⁷

1.2.3.5 Reflexivní podpora programujícího rodiče v rodinném sporu

Při pohovorech, sezeních nebo terapiích s odborníky, kde jsou přítomni oba rodiče i dítě, je dítě zcela nekriticky vždy na straně manipulujícího rodiče. Tento souhlas dítě projevuje automaticky, bez přemýšlení, aniž by bralo v úvahu protiargumenty druhého rodiče. Je dokonce časté, že argumentace dítěte je silnější, více emotivní, než projev programujícího rodiče.

Příklad: matka chlapce tvrdila, že jí otec dítěte nedává vůbec žádné peníze. Otec tedy chlapci ukázal dokumenty, na nichž matka podpisem stvrdila převzetí finanční částky. Chlapec bez dlouhého přemýšlení prohlásil dokumenty za padělky.

Jiný příklad: matka dětem tvrdila, že jí manžel bil. Při dotazu, zda snad někdy děti viděly, že by otec matku udeřil, odpověděly děti, že ne, ale že matce věří, protože by jim nikdy nelhala. Když jsou děti následně dotázány, zda jim otec někdy lhal, odpovídají „Teď si nevzpomínám, ale vím, že je lhář.“⁶⁸

⁶⁶ GARDNER, pozn. 36, s. 185-186.

⁶⁷ GARDNER, pozn. 36, s. 187.

⁶⁸ GARDNER, pozn. 36, s. 198-200.

1.2.3.6 *Nepřítomnost pocitů viny*

Dítě postižené SZR nemá žádný pocit provinění vůči zavrhovanému rodiči. Vnímá sice trápení a potíže rodiče, ale chápe je jako vhodný trest za to, jak se tento rodič chová k dítěti a k programujícímu rodiči. Neprojevuje ani jakýkoliv vděk za dárky nebo za uhrazení nadstandardních výloh za dítě. Nenávistný postoj programujícího rodiče může dojít až k falešnému obvinění zavrhovaného rodiče z pohlavního zneužívání dítěte (ke kterému dochází u zvláště těžkých forem SZR⁶⁹), kde dítě chápe svou roli jako spravedlivě trestajícího.

Pocit viny chybí i u dětí jinak velmi citlivých a vnímavých. Při SZR dochází k vymezování oblasti, v níž je povoleno ignorovat svědomí a etické zásady – vždy, když se jedná o pocity vůči zavrhovanému rodiči, má dítě povoleno neřídit se jinak platnými morálními pravidly. Jedná-li se o těžší nebo těžkou formu SZR, je v tomto ohledu dítě programováno k psychopatologii. Ta je sice původně mířena výhradně proti zavrhovanému rodiči, ale bohužel je velmi nepravděpodobné, aby dítě patologické sklony později neprojevovalo i vůči jiným osobám.⁷⁰

1.2.3.7 *Vypůjčené scénáře*

Tento znak ve výpovědích dítěte znamená velmi pravděpodobnou přítomnost SZR v případě. Z pohovorů a sezení s dítětem jasně vyplývá, že dítě myšlenky přejalo od programujícího rodiče, jedná se o věrnou reprodukci slov rodiče. Někdy dítě i samo uvede, že tuto informaci ví od programujícího rodiče. (např. devítiletá dívka uvádí: „Je to lhář a podvodník a vždycky na nás vymýšlí nějaké triky. Maminka říká, že mě i sexuálně obtěžoval.“⁷¹). Děti používají výrazy a slovní spojení, která evidentně doopravdy nechápou, např. říkají o zavrhovaném rodiči, že u něj nejsou v bezpečí, že nedostatečně dbají na výchovu, nebo že u tohoto rodiče trpí separační úzkostí. Při žádosti o bližší vysvětlení ale shodně doporučují „Já nevím, zeptejte se mámy (táty), ona to říkala“.⁷²

⁶⁹ NOVÁK, Tomáš. Diskuse k „syndromu zavrženého rodiče“. *Česká a slovenská psychiatrie* [online]. © 2006, **102**(1). [cit. 2013-03-19]. ISSN 1212-0383. Dostupné z: http://www.cspsychiatr.cz/dwnld/CSP_2006_1_38.pdf

⁷⁰ GARDNER, pozn. 36, s. 201-204.

⁷¹ PAVLÁT, JANOTOVÁ, pozn. 63.

⁷² GARDNER, pozn. 36, s. 270-281.

1.2.3.8 Rozšíření nepřátelství na členy původní rodiny zavrženého rodiče

Dítě projevuje negativní emoce vůči celé původní rodině zavrhaného rodiče, nejen vůči dědečkovi a babičce, ale i tetám, strýcům, bratrancům a sestřenicím. Do kategorie nežádoucích osob si dítě zařadí i přátele zavrhaného rodiče, jeho partnera, popř. další děti.

Přestože původně vztahy mezi dítětem a členy široké rodiny byly láskyplné, nyní se bezdůvodně změny do roviny nepřátelství a zášti.⁷³ U dítěte opět zcela schází pocit viny, stejně jako u zavrhujičího rodiče. Časté je odmítání dárků, nereagování na dopisy nebo telefonáty. Projevy nenávisti mohou mít projevy shodné s hysterií, nechybí citové výbuchy, přehnané neadekvátní reakce, bezdůvodné předvídaní nebezpečí hrozícího ze strany zavrhaných příbuzných, dramatizování běžných událostí a také násobení negativních zkušeností při soudním procesu.⁷⁴

Přidělení diagnózy SZR podporují rovněž další charakteristické rysy.

1. Kontakt se zavrhaným rodičem probíhá vždy konfliktně.
2. Pokud se styk s druhým rodičem uskuteční, dítě se k němu chová značně nepřátelsky.
3. Dítě je nepřiměřeně citově vázáno na programujícího rodiče. Čím je tato vazba silnější (patologičtější), tím hlubší je SZR.
4. Před propuknutím SZR byl mezi zavrhaným rodičem a dítětem hezký citový vztah, negativním se stal až po zavržení.⁷⁵

Je-li přítomen jakýkoliv důvod pro to, aby dítě svého rodiče odmítalo (týrání, zneužívání, zanedbávání, atd.), nejedná se SZR.

1.2.4 Spory o existenci SZR

Přestože od prvního popsání SZR uběhla již dosti dlouhá doba, stále se naše odborná veřejnost nedokáže sjednotit v názlehu na problematiku.

⁷³ BAKALÁŘ, pozn. 45.

⁷⁴ GARDNER, pozn. 36, s. 282-300.

⁷⁵ BAKALÁŘ, pozn. 2, s. 48.

Již Trnka ve svém výzkumu z roku 1974⁷⁶ dokázal přímou souvislost poruchy přizpůsobivosti dítěte na stupni jeho popouzení proti jednomu rodiči. I Zdeněk Matějček⁷⁷ upozorňoval na psychické trauma, které dítěti způsobuje rodič při přetahování na svou stranu na úkor druhého rodiče. Sdružení Spravedlnost dětem (které se specializuje na rozvodové spory o děti), potažmo jeho medicínská sekce definuje SZR jako společensky patologický jev.⁷⁸

Současný pohled na SZR se pohybuje od úplného ignorování, přes bagatelizaci a obvinění ze zneužívání odborné terminologie k porozvodovým šarvátkám, až k medicínskému pojetí SZR jako choroby. Není bez zajímavosti, že největším podnětem k neshodám není samotná podstata, tedy obsah pojmu, ale právě jeho pojmenování. Odpůrcům totiž nejvíce vadí označení „syndrom“ a slovo „zavržený“.⁷⁹

Namísto pojmu zavržený rodič odpůrci navrhují termín *odcizený* rodič, jakožto méně dramatizující a věcnější.⁸⁰ K takovému SOR (syndrom odcizeného rodiče) lze přiřadit i mírné formy SZR, nebo případy, kde rozvinutí SZR teprve hrozí. Zde pak je postačující zásah opatrovníka OSPOD⁸¹, popř. běžné poradenství pro rodinu⁸². Gardner je ale toho mínění, že odcizení rodiče právě může nastat např. při týrání dítěte, nelze jej tedy zaměňovat se SZR, který je typický programovacími technikami a vlastním přispěním dítěte.⁸³

⁷⁶ TRNKA, Vojtěch. *Děti a rozvody: studie o adaptovanosti dětí z rozvrácených rodin*. Praha: Avicenum, 1974, 216 s. s. 127-141.

⁷⁷ MATĚJČEK, pozn. 5, s. 87-89.

⁷⁸ ŠVARC, Jiří, NĚMEČEK, Eduard a JEDLIČKA, Jaroslav. *PROHLÁŠENÍ Medicínské sekce sdružení Spravedlnost dětem ke společensky negativnímu jevu SYNDROM ZAVRŽENÉHO RODIČE* [online]. Spravedlnost dětem © 2003. Poslední revize 2013 [cit.2013-03-19]. Dostupné z:

<http://www.iustin.cz/art.asp?art=134> .

⁷⁹ BAKALÁŘ, Eduard. *O zavržovaném názvu syndromu zavrženého rodiče (SZR)* [online]. Spravedlnost dětem © 2009. Poslední revize 2013 [cit.2013-03-19]. Dostupné z: <http://www.iustin.cz/art.asp?art=332>

⁸⁰ GJURIČOVÁ, Šárka. Syndrom zavrženého rodiče? *PRÁVO A RODINA*. Praha: LINDE, 2005, 7(10). ISSN 1212-866X. s. 5-8.

⁸¹ OSPOD – zkr. orgán sociálně-právní ochrany dětí; je odbor péče o děti a mládež příslušného pověřeného městského úřadu. Tento orgán má mimo jiné zastupovat zájmy dítěte v řízeních, v nichž se rozhoduje o nezletilých dětech (např. komu bude dítě svěřeno do výchovy, jaké bude výživné, jak bude upraven styk rodičů s dětmi). Srov.: MPSV. Co znamená, když se řekne sociálně-právní ochrana dětí? In: *Legislativa a systém sociálně-právní ochrany* [online]. MPSV ČR © 2013. Poslední revize 2013 [cit.2013-03-19]. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/cs/14304>. Path: Homepage; Rodina a ochrana práv dětí; Sociálně právní ochrana dětí.

⁸² POUPĚTOVÁ, Šárka., LUKÁNY, Ján. *Odcizení v rodině a Gardnerův "PAS"* [online]. Psychologie psychoterapie psychiatrie©2007. Poslední revize 2013 [cit. 2013-03-19]. Dostupné z: <http://www.lukany.com/node/28> . Path: Homepage; texty; rozvod.

⁸³ GARDNER, Richard A. *Syndrom zavrženého rodiče*. 1. čes. vyd. Překlad Eduard Bakalář. Praha: MPSV v nakl. JAN, 1996, 102 s. ISBN 80-855-2922-X.

Podobné neshody panují okolo zavedení pojmu syndrom v souvislosti se SZR, protože podle některých odborníků nesplňuje klasifikaci syndromu. Bakalář⁸⁴ připomíná, že SZR není uveden v Mezinárodní klasifikaci nemocí⁸⁵ (klasifikace všech známých nemocí), avšak v roce 2012 byl SZR zařazen a tedy legalizován v Diagnostickém a statistickém manuálu mentálních poruch⁸⁶.

1.2.5 Možnosti nápravy SZR

Někteří odborníci⁸⁷ – terapeuti, poradci, psychologové – rodičům v případě SZR doporučují, aby do situace nijak dramaticky nezasahovali, aby poskytli dítěti čas. Zastánci cesty volného průběhu argumentují tím, že pro dítě bude nejlépe ho již dále nestresovat, nenutit jej k návštěvám proti jeho vůli, že samo posléze (myšleno v dospělosti) pochopí a najde si k zavrženému rodiči cestu. Jedná se o rady empiricky nepodložené⁸⁸, takovýto šťastný konec je spíše přáním dotyčného odborníka, a dochází k němu velmi zřídka. Nehledě k tomu, že pro rodiče je pramalou útěchou, že se svým dítětem má shledat za několik let, protože samozřejmě touží po tom, aby jeho dítě bylo součástí jeho života stále, chce jej vidět vyrůstat, být přítomen při důležitých ale i všedních okamžicích týkajících se dítěte. Zavrženému rodiči je doporučeno vyčkávat, popř. se opatrně (a nezřídka marně) pokoušet o kontakt s dítětem, přičemž nemá žádnou možnost vlivu na dítě⁸⁹. Ve spolupráci se zastánci volného průběhu zavržení rodiče mají pocit zlehčování situace a navozování stavu, kdy nelze najít viníka.⁹⁰

Terapie u SZR je velmi problematická, a to z jednoho podstatného důvodu. Programující rodič není ochoten, a nevidí ani důvod, pro jakoukoliv formu léčby. Především je nutná řádná diagnostika SZR, terapeut nebo lékař se nesmí nechat vmanipulovat do dalšího programování a tím ještě více SZR prohlubovat. Při jakémkoliv

⁸⁴ BAKALÁŘ, pozn. 78.

⁸⁵ Ústav zdravotnických informací a statistiky České republiky. *Mezinárodní statistická klasifikace nemocí a přidružených zdravotních problémů (MKN-10) desátá revize : aktualizovaná druhá verze k 1.1.2009*. 2. aktualizované vyd. Praha: Bomton Agency, 2008. 860 s. ISBN 978-80-904259-0-3.

⁸⁶ americká národní klasifikace mentálních poruch, používá se jako rozšíření a doplnění psychiatrické části MKN. Poprvé vyšla roku 1952, v současnosti platí verze DSM-V-TR z roku 2012, která už vyšla v celé řadě překladů do jiných jazyků. Srov.: BAKALÁŘ, Eduard. *Syndrom zavržení rodiče v soudní a znalecké praxi (pohled zpět po 13 letech)*. [online]. Spravedlnost dětem © 2012. Poslední revize 2013 [cit.2013-03-19]. Dostupné z: <http://www.iustin.cz/files/syndrom13.pdf>

⁸⁷ GJURIČOVÁ, pozn. 80.

⁸⁸ BAKALÁŘ, pozn. 45.

⁸⁹ PAVLÁT, JANOTOVÁ, pozn. 63.

⁹⁰ GJURIČOVÁ, pozn. 80, s. 5-8.

obvinění jednoho rodiče je nutné vyslechnout rodiče oba, není možné odsoudit jednoho z nich pouze na základě tvrzení druhého a tvrzení zmanipulovaného dítěte.

V některých případech jsou zavržení rodiče schopni začít u sebe. Za pomoci terapeuta se snaží odhalit motiv programujícího rodiče a následně se mohou pokusit odstranit příčinu, např. včas platit určené výživné, vyhýbat se chování, které lze ohodnotit jako boj o dítě, apod. Bezvýhodná situace nastává v okamžiku, kdy u programujícího rodiče nenastal tzv. psychorozvod⁹¹ – partner se stále nevyrovnal s rozvodem, zmítá se v nenávisti vůči svému bývalému manželovi – tehdy je nutné přikročit k radikálnější terapii, deprogramování⁹².

V podstatě nejvíce účinnou možností je omezení vlivu manipulujícího rodiče. To je možné jen soudním nařízením. V USA je v praxi trojice opatření, podle stupně SZR (viz příloha - tabulka č. 2):

1. Dítě zůstává ve výchově u zavrhuujícího rodiče, kontakt se zavrhováním rodičem je řízen terapeutem. Programující rodič musí spolupracovat pod hrozbou sankcí.
2. Dítě absolvuje pobyt v reintegračním zařízení⁹³. Při tomto soudně nařízeném pobytu probíhá speciální terapie, jejímž účelem je minimalizovat programování dítěte a obnovit vztah se zavrženým rodičem.
3. Dítě je předáno do výchovy zavrhovанému rodiči, přičemž s rodičem programujícím má nařízen kontakt pod dohledem terapeuta.⁹⁴

Tyto postupy jsou možné i u nás, avšak v našich podmínkách je SZR málokdy diagnostikován. Vzhledem k tomu, že u nás nejsou odborníci nakloněni reintegračním zařízením⁹⁵, děti se SZR jsou umísťovány do psychiatrických léčeben, diagnostických ústavů, v zařízeních vyžadujících okamžitou pomoc a podobných ústavech. Umísťování dětí do takových zařízení ale kontraproduktivně vzbuzuje u dítěte ještě větší odpor vůči zavrženému rodiči.

Změna výchovy k zavrženému rodiči je u nás vnímána jako příliš traumatizující pro dítě, které v daném okamžiku k zavrhovанému rodiči nechce. Z pohledu budoucnosti dítěte

⁹¹ BAKALÁŘ, pozn. 2, s. 50.

⁹² BAKALÁŘ, pozn. 45.

⁹³ Spravedlnost dětem - sdružení pro ochranu práv dětí, rodičů a prarodičů. *Reintegrační centrum pro diagnostiku a terapii syndromu zavrženého rodiče* [online]. [©2003?]. Poslední revize 2013 [cit. 2013-03-22]. Dostupné z: <http://www.iustin.cz/art.asp?art=258>.

⁹⁴ BAKALÁŘ, pozn. 2, s. 50.

⁹⁵ V ČR neexistuje žádné odborné zařízení, které by se SZR systematicky zabývalo. Srov.: BAKALÁŘ, pozn. 85.

je ale nařízená změna výchovy menším zlem, protože při správném terapeutickém přístupu si dítě k oběma rodičům vybuduje opět zdravý vztah, kdežto při nadále upevňovaném SZR dítěti hrozí stejné dopady, jako při týrání.⁹⁶

⁹⁶ BAKALÁŘ, pozn. 85.

PRAKTICKÁ ČÁST

2.1 Metodologie

Cílem průzkumu je pokusit se na několika konkrétních případech poukázat, jak přesně probíhá rozvinutí syndromu zavrženého rodiče, zdokumentovat jeho podstatu a příčiny, a popsat možné důsledky na vývoj dítěte.

2.1.1 Teoretický rámec

Konceptuálním rámcem průzkumu je teoretické shrnutí problematiky, pocházející především z materiálů PhDr. Eduarda Bakaláře, CSc. (psycholog, soudní znalec) a Doc. Mgr. Ing. Daniela Nováka, CSc. (advokát)⁹⁷, jakožto jedněch z mála českých odborníků, kteří se SZR zabývají, a z další odborné literatury. Dále byly brány v potaz praktické zkušenosti a pozorování reality během dvanáctileté práce autorky s dětmi, a rozhovory s odborníky.

V souladu se zaměřením průzkumu se teoretická část zabývá popisem syndromu, jeho projevy a důsledky a také motivy programujícího rodiče. Pojem SZR je zasazen do souvislosti s rozvodovou problematikou, především s dopady rozpadu rodiny na dítě, ale i na rodičovskou roli. V této souvislosti bylo vhodné objasnit důležitost vlivu rodiny na dítě, potřebu přítomnosti obou rodičů během vývoje dítěte, zvláště v závislosti na jeho věku.

2.1.2 Výzkumná otázka

Výzkumnou ústřední otázkou je vznik SZR, tedy jakým způsobem a proč v daných konkrétních rodinách došlo k rozvoji SZR, jedná-li se o záměrné či nevědomé manipulování dítěte.

Specifickými otázkami je průběh SZR, jeho důsledky na dítě, potažmo celou rodinu, a také jaké jsou možnosti nápravy situace.

⁹⁷ BAKALÁŘ, NOVÁK, pozn. 33.

2.1.3 *Cíl průzkumu*

Cílem průzkumu je analýza daných případů SZR při zaměření na chování aktérů, především zavrhuujících rodičů. Zkoumaným problémem je vysvětlení, jak dochází k SZR, a popis možných důsledků syndromu na dítě. Na základě výsledků lze konkrétněji navrhnout postup práce s rodinou a účinněji směřovat specifické poradenství již v začátcích rozvodových při o dítě.

Pomocí vhledu do života tří rodin prostřednictvím kazuistik lze sledovat průběh rozvoje SZR, analyzovat vzájemné interakce jednotlivců a posoudit vliv různých determinantů na propuknutí a průběh syndromu. Případové studie zkoumají chování dítěte postižené syndromem, popisují typické znaky zkoumaného fenoménu, všímají si, zda jsou přítomny všechny jeho charakteristické symptomy, a hledají možné odpovědi na výzkumnou otázku.

2.1.4 *Metody průzkumu*

Na počátku samotného průzkumu proběhla pilotáž ve formě volného rozhovoru s psychologem, který se danou problematikou zabývá.⁹⁸ Na základě pilotáže byla zvolena metoda průzkumu, zpracování získaných dat, výběr kazuistik i jejich výsledná podoba – formou rodinné, sociální a osobní anamnézy.

V souladu s definovaným cílem průzkumu byl zvolen kvalitativní přístup, který zkoumá vytyčenou realitu⁹⁹ - jedná se o vyhodnocení tří případových studií. Kazuistiky zkoumají rodiny, jejichž děti byly umístěny v zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc (dále ZDVOP), kde výzkumná osoba pracuje jako vychovatelka. Metody použité při zkoumání následujících případů jsou následující:

- Pozorování dětí (zkoumající osoba děti měla v přímé obslužné péči) po dobu, kdy byly děti umístěny v zařízení. Pozorování probíhalo během roku 2011.
- Rozhovory s rodiči dětí, s učiteli ze základní školy, kde děti dochází, s jejich školní psycholožkou a výchovnou poradkyní.

⁹⁸ HABRNALOVÁ, pozn. 97.

⁹⁹ GAVORA, Peter. *Úvod do pedagogického výzkumu*. Brno: Paido, 2000. 208 s. ISBN: 80-85931-79-6. s. 32.

- Shromáždění dokumentů – materiály ze ZDVOP, které obsahovaly denní záznamy dítěte, zápisy komunit, zprávy etopeda, lékařské zprávy, včetně vyšetření psychologem a psychiatrem, výsledky šetření OSPOD.

Data jsou chronologicky seřazena především podle materiálů z OSPOD a posléze doplněna o osobní anamnézu dítěte v ZPDVOP. S ohledem na kapacitu práce jsou vybrány především informace, týkající se přímo konkrétního dítěte, ale nikoliv již jeho sourozenců.

Výběr kazuistik proběhl s ohledem na typický průběh a nejčastější výskyt modelových rodin (viz pilotáž¹⁰⁰) - na základě intenzivního, typického vzorkování byly zvoleny případy bohaté na informace.

Validitu průzkumu zajišťuje triangulace, tedy kombinace různých datových zdrojů. Komunikativní validizace v tomto případě nebyla možná, neboť od sběru dat ke zpracování již uběhla delší doba a nebylo už možné účastníky kontaktovat.

Ve všech případech je samozřejmě zajištěna anonymita a ochrana osobních údajů. Kazuistiky byly předloženy externímu auditorovi k přešetření.

Kazuistiky

2.2 Případová studie 1

Matka: ročník 1982, SŠ, pracuje jako recepční.

Otec: ročník 1980, SŠ, pracuje jako technik.

Syn: Martin, ročník 2001.

Syn: Jan, ročník 2003.

Rodiče manželství uzavřeli v roce 2001, u obou se jedná o první manželský svazek. V roce 2010 (březen) se na OSPOD dostavila matka s tím, že manželství je natolik rozvráceno, že je již pevně rozhodnuta požádat o rozvod. Požádala pracovníky úřadu o

¹⁰⁰ HABRNALOVÁ, pozn. 97

radu při sepsání návrhu na úpravu poměrů vůči nezletilým dětem na dobu do a po rozvodu. Oba syny si vzala do péče matka.

Za měsíc se dostavila na úřad rozrušená matka. Situace doma se vyhrotila, manžel není ochoten smířit se s tím, že manželka pracuje jako recepční v ubytovacím zařízení. Nelíbí se mu, že manželka pracuje na noční služby, a současně také žárlí – obviňuje ženu z koketování s ubytovanými hosty. Zároveň matka uvádí, že si není jistá, u koho by měly děti zůstat – otec dětí jí tvrdí, že se o syny dokáže postarat lépe, nejen finančně. Každopádně na rozvodu matka trvá. Děti ještě nejsou se situací obeznámeny, ale zřejmě již něco vyzorovaly, říká matka.

Během týdne na OSPOD přišel otec dětí. Vypověděl, že vůbec netušil, že se manželka chce rozvádět, nepovažoval jejich rozdíly za natolik zásadní. Vyslovil souhlas s tím, aby děti měla v péči matka, avšak výhradně za podmínky, že opustí pozici recepční. Pokud by měla zůstat ve svém zaměstnání, bude otec usilovat o získání dětí do výchovy. O střídavé péči manželé vůbec neuvažují.

Na základě pohovorů s rodiči OSPOD proběhlo v rodině šetření. V domácnosti nebyly zjištěny žádné skutečnosti, které by působily problematicky. Manželé poskytli sociální pracovníci kontakt na terapeutku do psychologické poradny, kam spolu v současnosti docházejí. Při rozhovoru sociální pracovnice s dětmi bez přítomnosti rodičů tyto řekli, že rodiče se asi nemají rádi a tatínek zřejmě odejde, protože maminka tatínka nechce.

Otec nyní potvrzuje, že má v plánu odejít z domácnosti a skutečnost, kdo bude mít v péči děti, stále staví do souvislosti s manželčíným odchodem ze zaměstnání. Střídavou péči odmítá. Rovněž sdělil, že již nadále nebude docházet do manželské poradny.

V červenci soud schválil dohodu rodičů o výchově dětí – děti byly svěřeny do výchovy matce a otci stanoveno výživné.

Po pěti týdnech se dostavila na OSPOD matka, aby vypověděla, že otec dětí dohodu vůbec nedodržuje, nepřispívá na výživu dětí a odmítá se přestěhovat. Dále matka říká, že se jí nelíbí, jak otec o ní mluví s dětmi, má pocit, že v nich záměrně vyvolává negativní obraz o matce. Zvláště s despektem hovoří o jejím zaměstnání. Rodiče mají stále větší neshody ohledně výchovy dětí, otec dětem povoluje záležitosti, které matka zakáže, oba

jsou ve výchově nejednotní. Otec dětem, podle slov matky, kupuje drahé hračky, přičemž dětem připomíná, že matka by jim je koupit nemohla, protože má malou výplatu.

Po následujícím měsíci se opět na úřad dostavila matka, aby sdělila, že otec dětí se chová „zvláště“. Kontroluje matku v jejím zaměstnání, kam se vždy nečekaně dostaví, někdy i s dětmi, a pak ji pozorují, co dělá, s kým komunikuje apod. Matce je to velmi nepříjemné. Říká, že děti jsou nyní vůči matce drzé a myslí si, že je to ona, kdo může za odchod otce.

OSPOD inicioval setkání s oběma rodiči i s dětmi, kde otec slovně útočil na matku a nabádal ji, aby odešla ze svého zaměstnání. Oba rodiče stále žijí spolu v jedné domácnosti – matka nemá jinou možnost bydlení a otec odmítá odejít. Z rozhovoru se všemi zúčastněnými vyplynulo, že otec děti manipuluje proti matce, mluví o ní nevhodně v přítomnosti dětí, vyvolává její negativní obraz. Děti shodně říkají, že maminka chce tátu vyhodit z domu, ale kdyby táta odešel, měli by se moc špatně, protože máma by se o ně neuměla sama postarat a ani by neměli peníze. Dětem se nelíbí, kde máma pracuje, za zaměstnání matky se stydí, táta má o hodně lepší práci, spravuje důležité stroje.

S otcem hovořila sociální pracovnice a vysvětlila mu potřebu dětí mít oba rodiče. Byla mu nabídnuta pomoc psychoterapeuta, kterou odmítl, ale přislíbil, že o ní bude do budoucna uvažovat.

V prosinci 2010 se matka opět obrací na OSPOD, situaci již považuje za neúnosnou. Manželovo nevhodné chování se stupňuje, matka už ve snaze o zlepšení přemýšlí o odchodu z práce, alespoň dočasně. Otec dětí odmítá spolupracovat při řešení péče o děti v době, kdy je matka v zaměstnání, a stále děti popuzuje proti matce.

Sociální pracovnice opět hovořily s dětmi, které matka přivedla na úřad sebou. Děti potvrzovaly slova matky (aniž by byla přítomna) – otec je vodí za matkou do zaměstnání, kde se dívají, co matka dělá. Děti říkají, že si všimly, že matka pracuje velmi málo, většinou si s někým jen povídá. Prý se nediví, že má tak malou výplatu. Oproti tomu táta pracuje hodně a proto má výplatu velkou, dokonce takovou, že máma vůbec nemusí chodit do práce. Ale táta říká, že máma do práce chce chodit, aby si tam mohla povídat s chlapama. Děti říkají, že by asi chtěly bydlet radši s tátou, ale je škoda, že táta někdy chodí do hospody a vrací se opilý. Pak si jich nevšímá a jen po sobě s mámou křičí.

Sociální pracovníce přítomné u rozhovoru s dětmi připouští možnost přítomnosti SZR. Je doporučen pohovor s psychologem v Krizovém centru pro rodinu.

V lednu 2011 bylo manželství rozvedeno, přičemž soud napomenul otce dětí za nevhodné chování vůči manželce i dětem.

V následujících týdnech matka třikrát kontaktovala úřad, že otec své chování nemění a navíc začínají být zřetelnější výchovné problémy s dětmi. Starší syn Martin dostal k pololetnímu vysvědčení ředitelskou důtku za zapomínání a nekázeň. Zhoršil se i prospěch obou chlapců. Několikrát týdně požaduje po matce, aby jej neposílala do školy, že je údajně nemocen a otec by ho jistě nechal doma. Pokud jsou děti v péči otce během pracovního týdne (obvykle, když matka pracuje na dlouhé směny během dne), skutečně bývají z výuky omluveny pro nemoc. Matka ale říká, že děti nemocné nejsou. Pokud se projeví nějaký problém mezi matkou a Martinem, chlapec často pláče nebo je agresivní a říká, že jej máma nemá ráda, zatímco otec jej miluje, tudíž mu matka nemá co poroučet. Chlapec vyhrožuje odchodem k otci, až se tento odstěhuje. Psycholog v Krizovém centru pro rodiny potvrdil počínající projevy SZR a doporučil rodinnou terapii. Otec byl pozván na pohovor na OSPOD, kde mu bylo sděleno, že jeho jednání vůči dětem neschvalují a znovu mu byla doporučena psychoterapie. Otec odmítl, stejně jako odmítl účastnit se rodinné terapie, nicméně slíbil, že se pokusí o nápravu svého chování vůči dětem i již bývalé manželce. Stále se však odmítá odstěhovat z bytu, jako důvod uvádí nedostatek finančních prostředků.

Martinovo chování ve škole se rapidně zhoršilo. Škola již informovala OSPOD o kázeňských opatřeních – Martin bude mít 3 z chování, prakticky každý den dostane poznámku, převážně za to, že je drzý vůči vyučujícím, nevhodně a agresivně se chová vůči spolužákům a má celkově již 80 neomluvených hodin. Ačkoliv matka se školou spolupracuje, situace se nelepší, ani přes terapie u školního psychologa. Chlapec je vyšetřen psychiatrem, zdravotní příčina je vyloučena. Matka na chlapce nestačí, ztratila již zcela výchovný vliv. Otec výchovné potíže s chlapcem bagatelizuje, tvrdí, že učitelky jsou přecitlivělé, že je Martin příliš živý.

Po jedné z konzultací ve škole, kde matka opět řešila stížnosti na synovo chování, Martin utekl z domova. Po několika hodinách je nalezen a Policie ČR jej na popud OSPOD umístí do Zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc.

V současnosti je chlapec pro výchovné potíže v ZPDVOP dva týdny, prochází odbornými vyšetřeními ve spolupráci s kurátorem. Po prošetření všech okolností bude Martin buď umístěn do výchovného ústavu, nebo se vrátí zpět k rodině, záleží na výsledcích šetření. Svým chováním se řadí spíše mezi problematické děti, s ostatními dětmi si moc nerozumí, straní se jich. Je hlučnější, k vychovatelkám je často drzý, má potíže s plněním povinností, nicméně po napomenutí své povinnosti plní. Školní příprava není jeho oblíbená činnost, avšak za pravidelných konzultací s etopedem je patrné jisté zlepšení v prospěchu i v chování ve škole.

Oba rodiče za Martinem chodí pravidelně na návštěvy, většinou společně. Návštěvy zpravidla probíhají tak, že otec hraje se syny nějaké společenské hry, přičemž matka se někdy zapojí, ale většinou pouze přihlíží.

2.2.1 *Komentář*

V tomto případě již je SZR identifikovatelný. Jsou zde pozorovatelné symptomy středně těžkého SZR:

- Zřetelná kampaň za degradaci rodiče (Martin říká o matce, že jej nemá ráda, že nemá dobré zaměstnání, že by se bez otce o něj i bratra neuměla postarat).
- Je přítomné absurdní zdůvodňování (matka chlapce nemá ráda, protože je nutí chodit do školy, v práci matka velmi málo pracuje, zatímco otec pracuje o mnoho více)
- Nedostatek ambivalence (z rozhovorů s chlapci nevyplývají žádné matčiny dobré vlastnosti, nemá své děti ráda, neumí se o ně postarat, snaží se vyhnat tátu z domu, má podřadnou práci, ve které ke všemu odvádí špatný výkon. Zatímco otec své syny miluje, chce s nimi zůstat, ale matka mu to nechce dovolit, má oproti matce velmi důležité zaměstnání, vždy dobře pozná, kdy jsou děti nemocné).
- Přítomný fenomén nezávislého názoru (děti si samy všimly, že matka v zaměstnání pracuje velmi málo).
- Podpora programujícího rodiče (táta se umí lépe o chlapce postarat, u táty to bude lepší, i když bývá opilý).
- Nepřítomnost pocitu viny (Martin běžně bez výčitek svědomí matce říká, že jej nemá ráda)

- Přítomny vypůjčené scénáře (matka má špatnou práci, aniž by vlastně děti dokázaly zdůvodnit, co je na ní špatného, matka se o děti nedokáže postarat).

Dále se zvláště u staršího chlapce projevují těžkosti v době, kdy je s matkou, tehdy se chová agresivně, je vůči matce drzý. Vztah k matce před rozchodem rodičů měly děti hezký, bez jakýchkoliv patologií, zatímco nyní začíná hlavně starší syn intenzivně preferovat otce.

S rodinou začíná pracovat terapeut, avšak bude mít velmi omezené možnosti, protože otec odmítá se terapií účastnit. Matka sama zde nemá prakticky žádnou možnost nápravy. Jakékoliv její výchovné snahy budou s největší pravděpodobností děti odmítat, což se projevuje již v současnosti. Relativně možné je působení na otce z pozice sociálního pracovníka, i když i zde jsou možnosti omezené. Pocítí-li otec nátlak na svou osobu ze strany OSPOD, pravděpodobně nebude mít zájem o další dobrovolnou spolupráci s úřadem, a různé donucovací prostředky (předvolání, sankce) v tomto případě budou kontraproduktivní. Je třeba, aby otec nahlédl, že svým jednáním dětem skutečně škodí. Je možné, že bude nutné nařídit otcí terapii soudně.

Zdá se, že otec dětí již od svých rodičů převzal model poněkud genderově stereotypní, kdy muž zcela nerespektuje právo ženy na samostatné rozhodování o svém životě, na pracovní uplatnění podle své vůle, a není ochoten přijmout jinou úlohu ženy, než péči o domácnost. Pakliže manželka ale sdílí zcela protichůdný postoj k uplatnění žen, vzniká významný prostor pro neshody, což se v daném případě naplnilo. Stejný postoj vůči ženám zde otec předává i svým synům, bohužel naprosto nevhodným způsobem. Je zde reálné riziko, že chlapci si zvnitřní nadřazený až nenávistný postoj nejen vůči své matce, ale postupně jej přenesou na všechny ženy – učitelky (toto je patrné již nyní, chlapec má problémy s autoritou ve škole), příbuzné, posléze i na své partnerky.

Problematické je v této situaci společné bydlení rodičů, kdy prakticky není možnost zkrátit styk otce s dětmi, kromě krajního řešení pro zvláště těžké formy SZR, kterým je dočasné umístění dítěte mimo rodinu (do některé z forem ústavní péče). Společné bydlení rodičů je rizikové také z hlediska pravděpodobných hádek rozvedených manželů, kterých se budou s největší pravděpodobností účastnit i děti. Situace se stává víceméně patovou, kde klíčovým okamžikem bude odstěhování otce z domácnosti.

V současnosti je starší chlapec sice mimo domov, tedy mimo vliv otce, ale z výchovných důvodů, nikoliv pro SZR. Otec má nadále možnost chlapce ovlivňovat. Záleží na stanovisku odborníků, jak situaci ohodnotí – pakliže dojde na řešení problematiky SZR, je zde šance, že rodina se postupně uzdraví.

2.3 Případová studie 2

Matka: ročník 1974, SŠ, pracuje v administrativě.

Otec: ročník 1969, VŠ, pracuje v oblasti IT.

Dcera: Adéla, ročník 1999.

Syn: Jiří, ročník 2002.

Syn: Adam, ročník 2008.

Rodiče uzavřeli manželství v roce 1998, u obou se jednalo o manželství první. Počátky větších neshod v manželství se objevily před asi čtyřmi lety a týkaly se převážně rodinných financí. V roce 2010 se matka dostavila poprvé na OSPOD s cílem informovat se na možnosti sociální pomoci pro sebe a děti. Uvedla, že neshody ohledně finančního podílení se na chodu domácnosti vyvrcholily tím, že manžel na domácnost ani na vyživování dětí vůbec nepřispívá, za vydělané peníze provozuje své nákladné koníčky a nepodílí se na péči o rodinu ani jinak – dětem se věnuje minimálně, o domácnost se nestará, tráví hodně času mimo domov. Matka uvádí, že i když prochází manželství hlubokou krizí, ještě je nepovažuje za natolik rozvrácené, aby přemýšlela o rozvodu, ale potřebuje řešit finanční situaci. Ona sama pobírá pouze rodičovský příspěvek a finančně ji vypomáhají její rodiče. Byla sociální pracovnící poučena o svých možnostech, o právech a vzájemných vyživovacích povinnostech manželů, a byl kontaktován otec dětí, aby se dostavil k přešetření situace.

Otec se dostavil dle domluvy a uvedl, že v současnosti jsou neshody mezi ním a manželkou obrovské. Dennodenně dochází k hádkám, jež, dle jeho slov, vyvolává

manželka, kterou charakterizuje jako nevyrovnanou až hysterickou. Takto situaci vnímá poslední tři až čtyři roky, předešlá léta v manželství hodnotí jako vcelku klidná. Nyní ovšem uvažuje i o rozvodu manželství.

Po čtyřech měsících se na OSPOD dostavil otec. Chtěl se informovat, jak může postupovat v dané situaci. Jeho manželka začala pracovat na částečný úvazek jako prodavačka a otec dětí měl za to, že by bylo lépe, aby doma pečovala o děti a domácnost. K předešlým hádkám uvádí, že situace se nezměnila, ale přehodnotil svůj postoj k rozpadu manželství, chtěl by rodinu zachovat. Sociální pracovnice s ním prodiskutovala situaci a možná řešení.

Po dalších sedmi měsících přichází na OSPOD matka, společně se všemi dětmi, a žádá pomoc při sepsání návrhu na úpravu poměrů k nezletilým dětem pro dobu do i po rozvodu a táže se na podrobné instrukce k rozvodu. Uvádí, že ji manžel opět vyhodil ze společného družstevního bytu 3+1, i s dětmi, jako to učinil v minulosti již vícekrát. Matka i s dětmi nyní bydlí u svých rodičů v jejich malém bytě. Rodiče ji opět podporují i finančně, přestože nemají finančních prostředků nazbyt. Veškeré okolnosti matka na podnět sociální pracovnice nahlásila na Policii ČR. Bez přítomnosti matky poté sociální pracovnice hovořila s dětmi o celé situaci. Děti potvrdily výpověď matky a po dotázání uvedly, že chtějí zůstat u matky.

Posléze bylo soudem rozhodnuto o svěřeni výchovy do péče matky, přičemž otcí bylo stanoveno výživné na děti i manželku.

Po třech týdnech se dostavil na OSPOD otec dětí s tím, že uvažuje o podání návrhu na úpravu poměrů k dětem, především k nejmenšímu synovi Adamovi (nyní 3 roky), jehož by chtěl do své péče. Současně uvádí, že matka navádí děti proti němu, ale toto tvrzení nemá podloženo žádnými důkazy.

Po následujících 14 dnech pověřená pracovnice OSPOD provedla šetření u matky, kde bylo shledáno vše bez problémů. Matka souhlasila s tím, aby otec mohl vidat děti častěji, konkrétně tehdy, když bude ona v odpoledních hodinách v zaměstnání. Z rozhovoru s dětmi vyplynulo, že matka je v některých ohledech vůči dětem náročnější, otcova výchova je benevolentnější, nicméně děti, včetně nejmladšího syna, chtějí zůstat u matky. Nejstarší dcera projevila obavy, zda ji má otec rád, protože se ponejvíce věnuje mladšímu bráškově.

Matka uvádí, že se s manželem nejsou schopni na ničem dohodnout, dle jejích slov otec dětí neustále dělá potíže s placením výživného, má neobvyklé nadstandardní požadavky na vybavení dětí, když jdou tyto na víkend k otci (nová pyžama každý měsíc, barevně sladěné svrchní ošacení, apod.) a dělá různé „schválnosti“ – např. synovi svými slovy zprotivil sportovní kroužek tak, že syn již do něj nechce docházet. Podobně se otec staví k touze dcery jít studovat na víceleté gymnázium. Matka je přesvědčena, že tento postoj zaujímá otec jen jí natruc, nikoliv s ohledem na děti.

Další měsíc vydal soud rozsudek o rozvodu manželství. Otec se tehdy dostavil na OSPOD s žádostí o dohodu s matkou na nové úpravě poměrů k dětem. Říká, že matka předešlou dohodu nedodrží a otec děti nevidá tak často, jak by chtěl. Byla dohovořena schůzka matky i otce za přítomnosti sociální pracovníce, kde však matka nesouhlasila s navrhovanou úpravou styku otce s dětmi. Otec se tedy intenzivně domáhá střídavé péče. Tato nebyla doporučena, protože rodiče nesplňují základní podmínku – nedokáží se společně dohodnout na výchově dětí.

Za tři měsíce se dostavila na úřad matka s tím, že nejmladší syn (nyní 4letý) je již několik dní u svého otce proti její vůli a otec se odmítá dohodnout. Při konzultaci se sociální pracovnící otec říká, že pouze reaguje na přání svého syna, který říká, že chce zůstat u táty. Sociální pracovníce vyslechla malého Adama a konstatovala, že chlapec je se situací obeznámen a dobře chápe, co se děje. Adam říkal, že u táty je to lepší, protože ten si s ním pořád hraje, kdežto máma se jen baví se staršími sourozenci a taky u mámy musí stále jen uklízet a chodit do školky. Chlapci bylo vysvětleno, že musí akceptovat rozhodnutí soudu a přislíbeno řešení situace.

Po tomto šetření sociální pracovníce iniciovala setkání obou rodičů na neutrální půdě (OSPOD), jehož předmětem byla nová mimosoudní dohoda ohledně péče o děti. Výsledkem byla dohoda, podle které měl otec vídat děti častěji. Domluva mezi rodiči není dobrá, vzájemně se napadají, nejsou s to se sami dohodnout.

Za čtyři týdny telefonovala matka, že otec dohodu nedodrží. Současně matka uvádí, že s dětmi bude chodit na terapie k psychologovi, po poradě s pediatrem, neboť se syn Adam chová jinak než dříve – návraty k matce po pobytu u otce jsou dramatické a rovněž ve školce si povšimli u chlapce změn v chování. Rovněž dcera se projevuje zvláště, objevují se u ní sklony k depresi, je citově labilní.

Sociální pracovníci otec sdělil, že podává v září 2011 návrh na změnu výchovy, chce syna výhradně do své péče, mimosoudní dohodu tedy dodržovat nehodlá. Syn Adam při rozhovoru se sociální pracovníci říká, že chce zůstat u táty. Zdůvodňuje to tím, že táta ho má radši než máma, protože mu táta koupil veliké auto, které mu máma nechtěla koupit, a protože si s ním máma nechce hrát, ale s tátou hrají fotbal, stavějí si stavebnici a taky mu táta čte pohádky. Na připomínku, že maminka mu jistě také čte pohádky, chlapec odpovídá: „Ale táta mi čte hezčí.“

V září probíhá dramatický útěk dcery z domova. Je zapojen OSPOD i Policie ČR, kde dívka se sama přihlásila po 8 dnech, ve zcela jiném městě. Odmítá se vrátit domů, je tedy dočasně umístěna do Zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc. Zde zjištěn depresivní stav dítěte, labilní povaha, suicidální sklony (dívka měla na těle poranění, která si způsobila sama a proklamuje touhu po sebevraždě). Po třech dnech v ZPDVOP byla dívka převezena do psychiatrické léčebny.

2.3.1 Komentář

V tomto případě nelze ze zjištěných skutečností jednoznačně potvrdit, ale ani vyvrátit existenci SZR. Není známo, jak se situace vyvíjela dále, podstatným činitelem ve vývoji je např. Adamova terapie, kde bude velice záležet na průběhu a na osobnosti terapeuta a samozřejmě i na postoji všech zúčastněných. Z hlediska nápravy situace je důležité urovnat vzájemnou komunikaci mezi rodiči, zprvu např. za pomoci mediace. Pokud si oba rodiče nebudou uvědomovat, jak jejich vzájemná komunikace ovlivňuje vývoj dítěte (tedy všech tří dětí), hrozí zde skutečně rozvinutí SZR.

Již nyní lze vysledovat počáteční znaky mírného syndromu ZR – chlapec dokazuje lásku svého otce koupenou hračkou nebo čtením pohádek, ale již si „nepamatuje“, že matka mu také kupuje hračky a čte pohádky, popř. tvrdí, že tátovi pohádky jsou hezčí. Podle Gaardnerových kritérií (viz tabulka v příloze) jsou přítomny některé symptomatické příznaky: jedná se o mírnou kampaň za degradaci rodiče („táta mě má radši než máma“, „táta si se mnou hraje, ale u mámy se musí jen uklízet“), za přítomnosti absurdního zdůvodňování (např. „tátovy pohádky jsou hezčí“). Zároveň se objevují těžkosti v době

styku s matkou, chlapec se chová „jinak“, přičemž změny chování chlapce jsou, zdá se, úměrné délce a četnosti pobytu dítěte u otce.

Práce s touto rodinou by tedy měla být zaměřena primárně na zlepšení komunikace mezi rodiči, a současně si zachovat objektivitu vůči oběma stranám, a pomáhat rodičům nalézt cestu co možná nejvhodnější pro děti. Rodiče již od počátku sporu vyvíjejí snahu o získání sociálního pracovníka na svou stranu.

Rizikové je zde chování otce. Jeho snahy o získání dítěte jsou sice chvályhodné, nicméně nelze takto činit na úkor vztahu dítěte vůči matce. Je důležité, aby si otec uvědomoval, že jakékoliv negativní poznámky o matce velmi dítěti ubližují, že nelze soutěžit o přízeň dítěte, ale naopak akceptovat nárok dětí na oba rodiče. Zároveň je alarmující otcův výběr jednoho dítěte ze tří. Dcera jeho evidentní náklonnost k nejmenšímu synovi velmi těžce nese, avšak z dostupných informací nelze s jistotou říci, zda není tato skutečnost dcerou posuzována zkresleně, vzhledem k jejím psychickým potížím.

2.4 Případová studie 3

Matka: ročník 1988, vyučena, na rodičovské dovolené.

Otec: ročník 1986, vyučen, nezaměstnaný.

Dcera: Alena, ročník 2007.

Rodiče Aleny spolu žili nesezdáni od roku 2007, do společné domácnosti se sestěhovali krátce před narozením dcery.

V roce 2010 přichází na OSPOD otec s tím, že mu bývalá partnerka neumožňuje vidat dceru již téměř rok. Říká, že se rozešli asi půl roku po narození dcery. Nyní žije každý ve vlastní domácnosti s novým partnerem. Otec přispíval na výživu dcery částku určenou soudem. Přiznává, že nyní již asi tři měsíce peníze neposlal. Uvádí, že zpočátku dceru dostával asi dvakrát týdně na odpoledne, ale postupně kontaktu ubývalo. Dcera byla údajně vždy nemocná, nebo i s matkou někam odcestovaly. V loňském roce dceru vídal již jen asi jednou měsíčně, později ještě méně a nyní udává poslední kontakt před 9 měsíci.

Otci byla vysvětlena funkce výživného, že není možné, aby jej neplatil z důvodu, že dceru nevidá. Na kontakt s dcerou má samozřejmě právo, proto byla domluvena schůzka s matkou.

Sociální pracovnice provedla šetření v domácnosti matky, kde shledala vše bez problémů, až na horší finanční situaci rodiny. S novým partnerem má matka syna (nar. 2009), otec dítěte je nyní nezaměstnaný. K situaci se matka vyjádřila tak, že dceru se snaží vždy na styk s otcem připravit, ale holčička je často nemocná, má zdravotní potíže s imunitním systémem. Pakliže je zdráva a připravena jít k otci, buď k němu prostě nechce, nebo se otec nedostaví. Matka si dále stěžuje na neplacení výživného ze strany otce. Byla poučena o právech otce, a své povinnosti vždy dceru ke kontaktu připravit.

OSPOD inicioval setkání obou rodičů na půdě úřadu, jehož účelem bylo domluvit další postup ohledně kontaktu otce s dcerou. Rodiče spolu komunikují velmi agresivně, je velmi těžké je přimět k domluvě. Nicméně se podařilo rodiče přesvědčit, že je v zájmu dcery, aby se pokusili o co nejslušnější komunikaci a především dodržovali soudem stanovené podmínky stran výživného na dítě a kontaktů dcery s otcem (každý lichý víkend a každé sudé úterý odpoledne). Rodičům byla doporučena mediační služba prostřednictvím Krizového centra pro rodinu, kam se přislíbili objednat ke konzultaci.

Za čtyři týdny se dostavil na OSPOD otec dítěte s tím, že dceru od schůzky na úřadě viděl pouze jednou, a to na chvíli. Říká, že dcera se chovala odtažitě, neustále chtěla zpět k mamince a s otcem komunikovala velmi málo. Na dotaz uvádí, že na mediaci nechodí, neboť nemá o službu ani jeden z rodičů zájem. Sociální pracovnice konzultovala ihned věc telefonicky s matkou dítěte, která řekla, že dcera k otci nešla, protože byla nemocná. Stejný scénář se opakoval po následující čtyři měsíce.

Poté se dostavuje na OSPOD matka s tím, že otec dítěte po celou dobu neplatil výživné a matka se svou rodinou je ve značně tísnivé finanční situaci. Bylo provedeno šetření v domácnosti matky, kde bylo zjištěno nedostačující materiální zabezpečení a zhoršené hygienické podmínky. Matka říká, že byla nucena prodat většinu bytového zařízení, proto teď žijí v prakticky prázdném bytě. Dcera (nyní čtyřletá) zde nemá vlastní postel, ošacení a své potřeby má uloženy různě po bytě. Obě děti byly ošaceny ve znečištěném oblečení, a dcera působila pohuble. Partner matky se nacházel v podnapilém stavu, stále bez práce.

Sociální pracovnice v následujících dnech kontaktovala pediatra obou dětí. Paní doktorka potvrdila evidentní zhoršení finanční situace rodiny, která již negativně ovlivňuje děti. Mladší dítě je zatím výživově v pořádku, neboť je stále plně kojeno. Starší dcera se však pohybuje na hranici podvyživení. Holčička potřebuje docházet k očnímu lékaři, kam však matka s dítětem zjevně nechodí. Lékařce údajně sdělila, že stejně teď nemá peníze, aby malé koupila brýle, a že tedy k očnímu lékaři zajde později. Na dotaz, zda bývá holčička tak často nemocná, jak matka uvádí, lékařka říká, že ona sama takové informace nemá, matka chodí s dětmi k lékaři vlastně pouze na preventivní prohlídky a očkování, ale je samozřejmě možné, že každé onemocnění dětí matka lékařce nehlásí.

Sociální pracovnice celou situaci následně probrala s rodiči Alenky. Vyšlo najevo, že otec v současné době nemá vlastní bydlení, bydlí různě po podnájmech, je stále nezaměstnaný, s novou partnerkou se rozešel. V dané chvíli se nedokáže samostatně postarat o dceru. Matka holčičky sama navrhla umístění dcery dočasně do ústavní péče. Mezitím se matka bude snažit zlepšit finanční zabezpečení rodiny – partner matky má již nějakou pracovní nabídku, matka se pokusí kontaktovat širší rodinu a má za úkol dovybavit byt zázemím pro dceru.

Následující pracovní den matka spolu se sociální pracovnicí vyřizuje pobyt Alenky v Zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc. Zde se Alenka jeví jako tichá, klidná dívka. Její zdravotní stav se po přijetí rychle zlepšil, avšak vývojově je oproti svým vrstevníkům mírně pozadu. Z lékařských vyšetření vyplývá, že opoždění je způsobeno nepodnětným prostředím. Dívka tedy absolvuje v zařízení předepsaná cvičení, dělá velké pokroky. Stále příliš nemluví.

Matka dceru pravidelně navštěvuje, nosí ji drobné dárky, občas ji vezme na procházku, o dceru má evidentně zájem, nicméně její finanční situace se po ani po dvou měsících stále nelepší. Pro nedostatečné zázemí sociální pracovnice prozatím nedoporučila, aby si matka dceru brala na víkendové dovolenky domů. Alenka se na matku vždy velmi těší.

Matka se pokusila domluvit s vedoucí zařízení, aby za dcerou nepouštěli jejího otce, ale tento požadavek neměla ničím podložen. Otec Alenky se za dcerou dostavuje zhruba jednou týdně, avšak tato s ním příliš nekomunikuje, i když otec se snaží, je na dceru milý, přívětivý, snaží se ji zaujmout. S kontaktem s dcerou mu pomáhá etoped zařízení. O otci

Alenka říká, že nemá rád maminku a že ji chce mamince ukrást („Říkala to maminka.“). Několikrát se stalo, že návštěvu otce chtěla odmítnout, plakala, že se otce bojí.

Rodičům je navrženo, aby společně absolvovali rodinnou terapii.

2.4.1 Komentář

V tomto případě lze z dostupných informací vysledovat projevy počínajícího SZR. Je tu přítomná kampaň za degradaci rodiče – otec je někdo, koho je třeba se bát. Dále lze vidět u Alenky problematickou ambivalenci – zatímco z otce má strach, ztělesňuje něco zlého, na matku se vždy velmi těší. U takto malých dětí je ale tento aspekt těžko posuzovatelný, neboť v tomto věku je silná vazba na matku přirozená. Ve sdělení, že tatínek chce mamince ukrást Alenku je patrný převzatý scénář, který samo dítě potvrzuje („Říkala to maminka.“).

V době styku s otcem se chová děvčátko patologicky – otce odmítá, pláče, nekomunikuje, i když k takovému chování nemá objektivní důvod (potvrzeno i etopedem v ZPDVOP). Původní citovou vazbu k otci lze nyní těžko posoudit, když v době rozchodu rodičů měla Alenka šest měsíců, nicméně ani jeden z rodičů nenaznačil žádný problém, co se týká vztahu otce a dcery v minulosti. Nyní však je tento vztah pokřiven, když dítě svého otce takto odmítá. Vztah k matce je u dítěte silný, ale je-li až patologický, je otázka odborného posouzení.

V daném případě má rodina možnost, že SZR bude správně diagnostikován v rámci pobytu dítěte v ZPDVOP, a s rodinou bude pracováno vhodným způsobem. Je nutné, aby si matka uvědomila, že i když se ona se svým partnerem rozešla, není možné, aby se on „rozešel“ se svou dcerou. Bylo by více než vhodné, aby se rodiče naučili spolu komunikovat, především ohledně výchovy dítěte.

Kromě SZR zde ale figurují i jiné ohrožující faktory, především špatná finanční situace obou rodičů. Sanační práce s rodinou by měla být zaměřena zpočátku na stabilizaci sociální situace a posléze na rozvoj a posílení rodičovských úloh a dovedností.

Závěr

Dosavadní zkušenosti s problematikou SZR vedou k závěru, že není možné stanovit jednoznačná a tabulkově přesná pravidla rozpoznávání syndromu, ale ani následné nápravy. Práce s rodinou stíženou SZR by měla probíhat zcela individuálně, především se zřetelem na dítě. Hlavním smyslem terapie by mělo být zachování nebo obnova kontaktu dítěte s oběma rodiči.

Již rozvinutý syndrom znamená pro dítě velké emocionální zatížení, které se může pohybovat až za hranicí týrání, neboť zničení pouta mezi rodičem a dítětem je pro dítě skutečným traumatem.

Zavržený rodič se ocitá v zoufalé situaci, kdy je z pozice rodiče odsunut na pozici pouhého diváka, pozorujícího své dítě zpovzdálí. Poznámání jsou zde všichni zúčastnění, dítě i oba rodiče. Rizika pro dětský vývoj při SZR jsou značná, a hrozba sahá až do dospělosti jedince, kdy může dojít k narušení partnerských a rodičovských postojů.

Potíže dětí se SZR ohledně vnímání autorit jsou velice vleklé, a stejně jako naučené předávání zodpovědnosti za vlastní selhání na druhé, stojí v počátcích sociálně patologických jevů. Tato skutečnost, spolu s rostoucím počtem porozvodových sporů o děti, jsou důvodem, proč se ze syndromu zavrženého rodiče stává vážný celospolečenský problém.

Situace u nás je ovšem zkomplikována postojem odborníků. Z osobních rozhovorů s několika rodiči z rodin se SZR vyplývá, že angažovaní odborníci vyvíjejí snahy směřující spíše k odmítnutí diagnostiky SZR. Vzhledem k vážným důsledkům SZR se nabízí otázka, proč tomu tak je.

Motivy odborné veřejnosti k nepřijetí existence SZR zpracovává (nejen) Bakalář¹⁰¹ a z kapacitních důvodů nejsou součástí této práce. Řešení problematiky informovanosti veřejnosti ohledně SZR je především v hledání společné cesty mezi těmi, kdo existenci syndromu přijali a těmi, kdo jej neuznávají. Obě skupiny by měly usilovat o společný cíl – zájem dítěte.

Pomoc v případě již vzniklého SZR spočívá především v práci poradenských zařízení, sociálních pracovníků, lékařů apod., aby poskytli rodičům kvalitní poradenství. V sociálních službách je povinné pravidelné proškolení a prohlubování vzdělávání

¹⁰¹ BAKALÁŘ, pozn. 86.

pracovníků, avšak ucelený vzdělávací program ohledně SZR schází. Další vzdělávání odborné veřejnosti spolu s cíleným a profesionálním přístupem angažovaných odborníků může zajistit podstatné zlepšení situace v problematice SZR.

Důvody, proč je nutná náprava již nastalého SZR, nebo preventivní působení proti jeho vzniku a tedy dobrá znalost problematiky, je hezky shrnuta v citátu Eduarda Bakaláře:

„Děti by neměly mít volnost hanobit a ponižovat své rodiče. Ve výchově musí být odpovědnost a musí být vyvozovány důsledky... Bez odpovědnosti a bez schopnosti přijmout důsledky civilizovaná společnost nemůže existovat. Děti postižené SZR jsou programovány k tomu, aby byly necivilizované a dokonce i psychopatické. To se negativně promítne do dalších oblastí dětského života: do vztahů doma, v sousedství, ve škole a samozřejmě i do dospělého života.“¹⁰²

¹⁰² BAKALÁŘ, pozn. 45.

ABSTRAKT

Tato bakalářská práce zpracovává téma jedné z forem týrání dětí, a sice syndrom zavrženého rodiče. Teoretická část je zaměřena na obecné definice související s tématem, diagnostiku a popis důsledků syndromu na život dítěte, ale také na vliv rodičovských rolí na vývoj dítěte. Součástí práce je vhléd do základních publikací našich i zahraničních odborníků týkajících se problematiky syndromu zavrženého rodiče. Praktická část prezentuje výsledky kvalitativního průzkumu formou případových studií rodin, které se staly obětí syndromu zavrženého rodiče. Součástí kazuistik jsou analýzy mapující vznik syndromu zavrženého rodiče, jeho diagnostiku, průběh a možnosti nápravy.

KLÍČOVÁ SLOVA: syndrom zavrženého rodiče, zavržený rodič, zavrhuující rodič, programované dítě, vliv rozvodu rodičů na dítě, otcovská role, mateřská role.

ABSTRACT

This bachelor's thesis handles the topic of one of the forms of child abuse, namely parental alienation syndrome. The theoretical part is focused at a general definitions related to the topic, diagnosis and description of the syndrome results on a child's life, but also the impact of parental roles on child development. The work is an insight into the publications of Czech and foreign experts on the issue of parental alienation syndrome. The practical part presents the results of qualitative research through case studies of families who are victims of parental alienation syndrome. The case studies are mapping analysis of the emergence of parental alienation syndrome, it's diagnosis, course and therapy.

KEY WORDS: parental alienation syndrome, alienating parent, alienated parent, child programmed, the impact of parental divorce on children, paternal role, the maternal role.

Použité zdroje:

1. BAKALÁŘ, Eduard. *O zavrhaném názvu syndromu zavrženého rodiče (SZR)* [online]. Spravedlnost dětem © 2009. Poslední revize 2013 [cit.2013-03-19]. Dostupné z: <http://www.iustin.cz/art.asp?art=332>
2. BAKALÁŘ, Eduard. *Průvodce otcovstvím aneb bez otce se nedá (dobře) žít*. Praha: Vyšehrad, 2002. 216 s. ISBN 80-7021-605-0.
3. BAKALÁŘ, Eduard. *Syndrom zavrženého rodiče* [online]. Spravedlnost dětem [c2002?]. Poslední revize 2013 [cit.2013-03-19]. Dostupné z: <http://www.iustin.cz/art.asp?art=138>
4. BAKALÁŘ, Eduard. *Syndrom zavržení rodiče v soudní a znalecké praxi (pohled zpět po 13 letech)*. [online]. Spravedlnost dětem © 2012. Poslední revize 2013 [cit.2013-03-19]. Dostupné z: <http://www.iustin.cz/files/syndrom13.pdf>
5. BAKALÁŘ, Eduard, NOVÁK, Daniel. Úvodem. In: *Syndrom zavrženého rodiče v České republice* [online]. Spravedlnost dětem [c2009?]. Poslední revize 2013 [cit.2013-03-19]. Dostupné z: <http://www.iustin.cz/art.asp?art=136>
6. ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. *Rozvodovost* [online]. ČSÚ© 2013. Poslední revize 2012 [cit. 2013-03-19]. Dostupné z: <http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/rozvodovost>. Path: homepage; vydáváme; pro studenty; statistické zajímavosti.
7. ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. *Rozvodovost* [online]. ČSÚ © 2013. Poslední revize 2012 [cit. 2013-03-19]. Dostupné z: [http://www.czso.cz/csu/2011edicniplan.nsf/t/F7003184C8/\\$File/400711a3.pdf](http://www.czso.cz/csu/2011edicniplan.nsf/t/F7003184C8/$File/400711a3.pdf). Path: homepage; vydáváme; pro studenty; statistické zajímavosti; rozvodovost; Vývoj obyvatelstva České republiky v roce 2010, kapitola III.
8. DUDOVÁ, Radka. *Co znamená rozvod pro ženy a co pro muže* [online]. SOU AV ČR [Sociologický ústav Akademie věd ČR] © 2005. Poslední revize 2013 [cit.2013-04-10]. Dostupné z: <http://www.soc.cas.cz/info/cz/25042/Uvod.html> . Path: homepage; po rozvodu; úvod.
9. GARDNER, Richard A. *Syndrom zavrženého rodiče*. 1. čes. vyd. Přel. BAKALÁŘ, E. Praha: MPSV v nakl. JAN, 1996. 102 s. ISBN 80-855-2922-X.
10. GARDNER, Richard A. *Terapeutické intervence u dětí se syndromem zavržení rodiče*. Přel. J. HAUSMANN, D. BREJLOVÁ, A. HNÍDKOVÁ, Praha: Triton, 2010. 428 s. ISBN 978-80-7387-365-3.

11. GAVORA, Peter. *Úvod do pedagogického výzkumu*. Brno: Paido, 2000. 208 s. ISBN: 80-85931-79-6.
12. GJURIČOVÁ, Šárka. Syndrom zavrženého rodiče? *PRÁVO A RODINA*. Praha: LINDE, 2005, **7**(10). ISSN 1212-866X. s. 5-8.
13. Interview s Mgr. Jitkou HABRNALOVOU, psycholožkou na ZŠ Dvorského 1 v Ostravě. 11.3.2013.
14. KLINIKA ADIKTOLOGIE. *Práce s ambivalencí v poradenském procesu* [online]. KA©2006. Poslední revize 2013 [cit.2013-03-19]. Dostupné z: <http://www.adiktologie.cz/cz/articles/detail/71/644/>
15. MATĚJČEK, Zdeněk. *O rodině vlastní, nevlastní a náhradní*. Praha: Portál, 1994. 98 s. Rádci pro rodiče a vychovatele. ISBN 80-85282-83-6.
16. MPSV. Co znamená, když se řekne sociálně-právní ochrana dětí? In: *Legislativa a systém sociálně-právní ochrany* [online]. MPSV ČR © 2013. Poslední revize 2013 [cit.2013-03-19]. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/cs/14304>. Path: Homepage; Rodina a ochrana práv dětí; Sociálně právní ochrana dětí.
17. MPSV. *Zpráva o rodině*. [online]. MPSV ČR © 2005. Poslední revize 2013 [cit. 2013-03-19]. Dostupné z: http://www.mpsv.cz/files/clanky/899/zprava_b.pdf . Path: Homepage; Ministerstvo práce a sociálních věcí; Média a veřejnost; Tiskové zprávy MPSV; Rok 2004; Tiskové zprávy (září).
18. NEŠPOR, Karel., SCHEANCOVÁ, A. Hostilita jako rizikový faktor řady onemocnění a možnosti jejího ovlivnění. *Česká a slovenská psychiatrie* [online]. © 2009, **105**(1). [cit.2013-03-19]. ISSN 1212-0383. Dostupné z: http://www.cspsychiatr.cz/dwnld/CSP_2009_1_38_40.pdf . s. 38.
19. NOVÁK, Tomáš. Diskuse k „syndromu zavrženého rodiče“. *Česká a slovenská psychiatrie* [online]. © 2006, **102**(1). [cit. 2013-03-19]. ISSN 1212-0383. Dostupné z: http://www.cspsychiatr.cz/dwnld/CSP_2006_1_38.pdf
20. PAVLÁT, Josef, JANOTOVÁ, D. Syndrom zavrženého rodiče. *Česká a slovenská psychiatrie* [online]. © 2006, **102**(1). [cit. 2013-03-19]. ISSN 1212-0383. Dostupné z: http://www.cspsychiatr.cz/dwnld/CSP_2006_1_7_12.pdf
21. POUPĚTOVÁ, Šárka., LUKÁNY, Ján. *Odcizení v rodině a Gardnerův "PAS"* [online]. Psychologie psychoterapie psychiatrie©2007. Poslední revize 2013 [cit.2013-03-19]. Dostupné z: <http://www.lukany.com/node/28> . Path: Homepage; texty; rozvod.

22. Spravedlnost dětem - sdružení pro ochranu práv dětí, rodičů a prarodičů.
Reintegrační centrum pro diagnostiku a terapii syndromu zavrženého rodiče
[online]. [©2003?]. Poslední revize 2013 [cit. 2013-03-22]. Dostupné z:
<http://www.iustin.cz/art.asp?art=258>.
23. ŠVARC, Jiří, NĚMEČEK, Eduard a JEDLIČKA, Jaroslav. *PROHLÁŠENÍ
Medicínské sekce sdružení Spravedlnost dětem ke společensky negativnímu jevu
SYNDROM ZAVRŽENÉHO RODIČE* [online]. Spravedlnost dětem © 2003.
Poslední revize 2013 [cit.2013-03-19]. Dostupné z:
<http://www.iustin.cz/art.asp?art=134> .
24. Interview s MUDr. Lenkou TATARKOVOU, psychiatrickou v Ostravě. 6.2.2013.
25. TRAMPOTOVÁ, Olga. Dítě jako zbraň. In: *Psychologie.cz* [online]. © 2011.
Poslední revize 2013 [cit. 2013-04-10]. Dostupné z: <http://psychologie.cz/dite-jako-zbran/>
26. TRNKA, Vojtěch. *Děti a rozvody: studie o adaptovanosti dětí z rozvrácených rodin*.
Praha: Avicenum, 1974, 216 s. s. 127-141.
27. Ústav zdravotnických informací a statistiky České republiky. *Mezinárodní
statistická klasifikace nemocí a přidružených zdravotních problémů (MKN-10)
desátá revize : aktualizovaná druhá verze k 1.1.2009*. Praha: Bomton Agency, 2008.
28. *Zákon o rodině* č. 94/1963 Sb. novelizován zákonem č. 401/2012 Sb. [online]. ČR ©
2012. Poslední revize 2012 [cit.2013-03-19]. Dostupné z:
http://www.mpsv.cz/files/clanky/7262/Zakon_o_rodine.pdf

2.5 DOPLŇKOVÁ LITERATURA

1. HUBÁČKOVÁ, J. *Syndrom CAN – charakteristika* [online]. ©2008. Poslední revize 19.11.2010 [cit.2013-03-19]. Dostupné z: <http://www.icm.cz/syndrom-can-charakteristika>.
2. *Konfrontace, časopis pro psychoterapii*. Hradec Králové: ATD, 2004-2005. ISSN 0862-8971.
3. KOVAŘÍKOVÁ, M. *Děti v rodičovských sporech* [online]. ©2008. Poslední revize 2010 [cit.2013-03-19]. Dostupné z:
<http://www.helcom.cz/view.php?cisloclanku=2009042301>.

4. NOVÁK, T., *Vztah otce a syna*. Praha: Grada, 2008. 136 s. ISBN 978-80-247-2079-1.
5. WARSHAK, R., A. *Revoluce v porozvodové péči o děti*. Přel. Eduard Bakalář. Praha: Portál, 1996. 237 s. ISBN 80-7178-089-8.
6. WARSHAK, R., A. *Rozvodové jedy*. Přel. Zounková, D. Praha: Triton, 2003. 389 s. ISBN 80-7254-439-X.

Seznam použitých zkratk

ČSÚ.....	Český statistický úřad
DSM – V	Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders (z aj. americká národní klasifikace mentálních poruch)
KA	Klinika adiktologie
MKN – 10	Mezinárodní statistická klasifikace nemocí a přidružených zdravotních problémů, 10. revize
MPSV ČR	Ministerstvo práce a sociálních věcí České republiky
OSPOD	Odbor sociálně právní ochrany dětí
PAS.....	Parental Alienation Syndrome (z aj. syndrom zavrženého rodiče)
Policie ČR	Policie České republiky
SOU AV ČR	Sociologický ústav Akademie věd České republiky
SZR	Syndrom zavrženého rodiče
ZPDVOP	Zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc

Seznam příloh

Příloha č. 1 Diferenciální diagnóza tří typů syndromu zavrženého rodiče

Příloha č. 2 Rozdílná opatření vůči třem typům SZR

Přílohy

Příloha č. 1

Diferenciální diagnóza tří typů syndromu zavrženého rodiče¹⁰³

Diferenciální diagnóza tří typů syndromu zavrženého rodiče

symptomatické projevy	mírný	střední	těžký
1. Kampaň za degradaci rodiče	minimální	mírná až zřetelná	velmi intenzivní, velké šíře
2. Slabé, neodůvodněné či absurdní zdůvodňování	minimální	přítomné	četné absurdní racionalizace
3. Nepřítomnost ambivalence	normální ambivalence	žádná ambivalence	žádná ambivalence
4. Fenomén nezávislého názoru	pravidelně nepřítomný	přítomný	přítomný
5. Reflexivní podpora programujícího rodiče v rodičovském konfliktu	minimální	přítomná	přítomná
6. Nepřítomnost pocitu viny	normální pocit viny	žádný nebo minimální pocit viny	žádný pocit viny
7. Vypůjčené scénáře	minimální	přítomné	přítomné
8. Rozšíření nepřátelství na členy původní rodiny zavrženého rodiče	minimální	přítomné	širokých rozměrů, často fanatické
Přechodné těžkosti v době styku	pravidelně nepřítomné	střední	velmi velké, případně styk není vůbec možný
Chování během styku	dobré	periodicky antagonistické a provokativní	žádný styk, nebo destruktivní a trvale provokativní chování během návštěvy
Citová vazba k programujícímu rodiči	intenzivní, zdravá	intenzivní, mírně až středně patologická	intenzivní, těžce patologická, často paranoidní vazba
Citová vazba k zavrženému rodiči před jeho zavržením	intenzivní, zdravá či minimálně patologická	intenzivní, zdravá či minimálně patologická	intenzivní, zdravá či minimálně patologická

¹⁰³ BAKALÁŘ, pozn. 45.

Příloha č. 2

Rozdílná opatření vůči třem typům SZR¹⁰⁴

	Typ mírný	Střední	těžký
Úřední (právní) rozhodnutí	Rozsudek soudu: Výhradní výchova zůstává u programujícího rodiče	Program A (nejčastější) 1. Rozsudek soudu: výhradní výchova zůstává u programujícího rodiče 2. Soud určí terapeuta pro SZR 3. Možné sankce a) napomenutí poštou b) pokuty c) práce prospěšné pro komunitu d) podmíněčné odsouzení e) domácí vězení f) vězení Program B (nutný příležitostně) 1. Soudní rozsudek: změna výchovy (od programujícího k zavrženému rodiči) 2. Soud určí terapeuta pro SZR 3. Soud nařídí velmi omezený kontakt dítěte s programujícím rodičem, monitorovaný, aby se předešlo indoktrinacím	1. Rozsudek soudu: změna výchovy - od programujícího rodiče k zavrženému 2. Soud nařídí program pro dočasný pobyt dítěte v lůžkovém reintegračním zařízení
Psychoterapeutické opatření	Obvykle není nutné	Terapie terapeutem specializovaným na SZR - jmenuje soud	Program v lůžkovém reintegračním zařízení monitorován soudem určeným terapeutem - specialistou pro SZR

¹⁰⁴ BAKALÁŘ, pozn. 45.